

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: แผนนำเสนอชุมชนต้นแบบ เพื่อการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน โดยสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย

- 2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
- 2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว
- 2.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- 2.4 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวงจร PDCA
- 2.5 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- 2.6 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.7 ทฤษฎีเกี่ยวกับมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
- 2.8 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

2.1.1 ความหมายของการท่องเที่ยว

สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว (2552) ได้อธิบายว่า การท่องเที่ยว (Tourism) หมายถึง การเดินทางไปเยือนสถานที่ต่างถิ่น ซึ่งมีใช่เป็นที่พำนักอาศัยประจำของบุคคลนั้น และเป็นการเยือนชั่วคราว โดยไม่ใช่เพื่อเป็นการประกอบอาชีพหารายได้

องค์การสหประชาชาติในคราวประชุมว่าด้วยการเดินทางและท่องเที่ยว ณ กรุงโรม เมื่อปี พ.ศ. 2506 ได้ให้นิยามของการท่องเที่ยวไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมที่มีเจตนาใจที่เกี่ยวข้องอยู่

3 ประการ คือ

1. ต้องเดินทางจากที่อยู่ปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
2. ต้องมีสถานที่ปลายทางที่ประสงค์จะไปเยี่ยมเยือน และด้วยความสมัครใจ

3. ต้องมีจุดมุ่งหมายของการเดินทาง โดยเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ต้องมีใช้เพื่อการประกอบอาชีพและไปอยู่ประจำ

นอกจากนั้นยังให้คำจำกัดความของคำว่า นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการท่องเที่ยว ถ้าไม่มีนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวก็เกิดขึ้นไม่ได้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้แบ่งเป็นนักท่องเที่ยวและนักทัศนาจร ดังนี้

นักท่องเที่ยว (Tourists) หมายถึง ผู้ที่เดินทางไปอยู่ในสถานที่อันมิใช่ที่พักแรมของตน ซึ่งเป็นการเดินทางไปอยู่ชั่วคราวตั้งแต่ 24 ชั่วโมงขึ้นไป (มีการค้างคืนอย่างน้อย 1 คืน) แต่ไม่เกิน 90 วัน เป็นการเดินทางโดยสมัครใจ ด้วยวัตถุประสงค์ใดๆก็ตามที่มีใช้การไปประกอบอาชีพ หรือหารายได้ ทั้งนี้ผู้โดยสารมาทางเรือสำราญทางทะเลแล้วไม่พักค้างคืนบนฝั่งไม่นับเป็นนักท่องเที่ยว จำแนกเป็น

- นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ หรือนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (Foreign Tourist or International Tourist) หมายถึง นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาเที่ยวในประเทศไทย

- นักท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic Tourists) หมายถึง นักท่องเที่ยวที่มีถิ่นที่อยู่หรือที่พักแรมในประเทศไทยในจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง อาจจะเป็นคนไทยหรือคนต่างชาติที่พำนักอาศัยถาวรในประเทศไทยก็ได้ และมีการเดินทางท่องเที่ยวในจังหวัดอื่นอันมิใช่จังหวัดที่เขามีถิ่นที่อยู่ หรือที่พักแรมถาวรนั้น

นักทัศนาจร (Excursionists) หมายถึง ผู้ที่เดินทางไปอยู่ในสถานที่อันมิใช่ที่พักแรมของตน ซึ่งเป็นการเดินทางไปอยู่ชั่วคราวในระยะเวลาสั้นๆไม่ถึง 24 ชั่วโมง (ไม่ได้ค้างคืน) และเดินทางไปโดยสมัครใจด้วยวัตถุประสงค์ใดๆก็ตามที่มีใช้การไปประกอบอาชีพหรือหารายได้ ทั้งนี้ผู้โดยสารเรือสำราญทางทะเลที่ค้างพักแรมในเรือสำราญจะถูกนับว่าเป็นนักทัศนาจร จำแนกเป็น

- นักทัศนาจรชาวต่างประเทศ (Foreign Excursionists) หมายถึง นักทัศนาจรชาวต่างประเทศที่เดินทางมาจากต่างประเทศมาท่องเที่ยวในประเทศไทย

- นักทัศนาจรภายในประเทศ (Domestic Excursionists) หมายถึง นักทัศนาจรที่มีถิ่นที่อยู่หรือที่พักแรมในประเทศไทย ซึ่งอาจเป็นคนไทยหรือคนต่างชาติที่มีถิ่นที่อยู่หรือที่พักแรมอยู่ในประเทศไทย หรือในจังหวัดใดจังหวัดหนึ่งก็ได้ เดินทางท่องเที่ยวในจังหวัดอื่นอันมิใช่จังหวัดที่เขามีถิ่นที่อยู่ หรือที่พักแรม

นอกจากนั้นยังจะพบคำว่า “ผู้มาเยือน” (Visitors) ซึ่งหมายรวมถึง ผู้ที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทย โดยจะจำแนกเป็นนักท่องเที่ยวหรือเป็นนักทัศนาจรก็ได้ตามแต่จะตรงกับคุณสมบัติหรือนิยามในข้อใด

สุพิศ ทินโม (ม.ป.ป.) อธิบายว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางจากที่อยู่อาศัยตามปกติไปยังที่อื่น เป็นการชั่วคราว โดยในการเดินทางนั้นมิได้เป็นการเดินทางเพราะถูกบังคับ แต่เป็นการเดินทางโดยความสมัครใจ เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจหรือด้วยเหตุผลใด ๆ ก็ตามที่มีใจเป็นการประกอบอาชีพหรือหารายได้

2.1.2 จุดมุ่งหมายของการเดินทาง

สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว (2552) อธิบายว่า จุดมุ่งหมายของการเดินทาง เพื่อการท่องเที่ยวต้องมีใจเพื่อประกอบอาชีพและไปอยู่ประจำ แต่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างต่อไปนี้

1) การท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ

เป็นการท่องเที่ยวที่เรียกว่า Leisure Tour หรือ Recreation Tour หรือ Holiday Tour มีจุดมุ่งหมายเพื่อการพักผ่อนในวันหยุด การแสวงหาความสนุกสนาน บันเทิง รวมถึงการไปเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ ชมการแสดง การเล่นกีฬา และนันทนาการ

2) การท่องเที่ยวเพื่อทำธุรกิจ

เรียกว่า Business Tour หรือ Business Travel หรือ Professional Travel ซึ่งเป็นการเดินทางของนักธุรกิจ โดยมีกิจกรรมด้านธุรกิจเป็นจุดมุ่งหมายหลัก เช่น การเดินทางไปร่วมประชุม สัมมนา เจรจาธุรกิจ ในขณะเดียวกันก็อาจมีการพักผ่อนหย่อนใจเป็นส่วนประกอบด้วยก็ได้ ในประเทศอุตสาหกรรม รายได้จากการท่องเที่ยวประเภทนี้มีอยู่สูงมาก เพราะนักท่องเที่ยวประเภทนี้เดินทางตลอดทั้งปี ไม่ขึ้นอยู่กับฤดูกาล ทั้งเป็นผู้ที่สามารถเสียค่าใช้จ่ายได้สูง

3) การท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัลจูงใจ

เป็นการท่องเที่ยวที่เรียกว่า Incentive Tour ซึ่งมักจัดให้แก่พนักงานและลูกค้าของบริษัท และหน่วยงานต่างๆ หรือผู้ที่ทำประโยชน์ให้แก่บริษัทและหน่วยงานนั้นๆ การเดินทางอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อธุรกิจรวมอยู่ด้วยก็ได้ เช่น จัดให้ไปชมโรงงานผลิตสินค้า หรือไปประชุมสัมมนา มีการสังสรรค์เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ เป็นต้น

4) การท่องเที่ยวเพื่อการประชุมสัมมนา

เป็นการท่องเที่ยวที่เรียกว่า Meeting Convention & Exhibition Tour โดยนักท่องเที่ยวมีจุดประสงค์เพื่อไปเข้าร่วมประชุมสัมมนา หรือไปชมการแสดงสินค้า การจัดนิทรรศการในโอกาสต่างๆ

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ	
วันที่.....	21 ส.ค. 2555
เลขทะเบียน.....	248293
เลขเรียกหนังสือ.....	

5) การท่องเที่ยวเพื่อความสนใจพิเศษเฉพาะกลุ่ม

เป็นการท่องเที่ยวที่เรียกว่า Special – Interest Group Tour คือจัดขึ้นเป็นพิเศษสำหรับกลุ่มที่มีความสนใจในเรื่องใดโดยเฉพาะ เช่น การเดินทางไปชมการแข่งขันกีฬา หรือเล่นกีฬาบางชนิด การเที่ยวชมธรรมชาติและดูสัตว์ป่า การเที่ยวถ้ำ การดำน้ำดูปะการังและสัตว์น้ำ การชมโบราณสถาน

2.1.3 ความสำคัญของการท่องเที่ยว

สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว (2552) อธิบายว่า การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการที่มีบทบาทสูงยิ่งในการนำเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยเป็นอุตสาหกรรมที่ทำรายได้อันดับหนึ่ง เมื่อเทียบกับสินค้าส่งออกอื่นๆ การท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจและสังคม ดังต่อไปนี้

- เป็นแหล่งที่มาของรายได้ในรูปเงินตราต่างประเทศ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา รายได้จากการท่องเที่ยวได้กลายเป็น รายได้ลำดับที่ 1 เมื่อเทียบกับรายได้จากสินค้าส่งออกอื่นๆ

- ช่วยลดปัญหาการขาดดุลการค้าการชำระเงินระหว่างประเทศ เช่น ในปี พ.ศ. 2527 การท่องเที่ยวทำรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ 27,317 ล้านบาทนั้น รายจ่ายจากการเดินทางท่องเที่ยวของคนไทย เป็นเงินเพียงประมาณ 7,208 ล้านบาท ส่วนที่เกินดุลนี้จึงมีส่วนช่วยแก้ไขการขาดดุลในด้านอื่นได้เป็นอย่างมาก

2.1.4 ประเภทของการท่องเที่ยว

สุพิศ ทินโม (ม.ป.ป.) ได้แบ่งประเภทของการท่องเที่ยวตามความสนใจพิเศษ (Special Interest Tourism) เป็น 3 รูปแบบ คือ

1. การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ (Natural Tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งการพักผ่อนหย่อนใจ ความสนุกสนาน การชื่นชมและการศึกษาในแหล่งธรรมชาติ

2. การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (Sport Tourism) การท่องเที่ยวแบบนี้มีจุดประสงค์ 2 ประการคือ

ประการแรก เป็นการไปชมการแข่งขันกีฬาที่ตนสนใจ เช่น ฟุตบอล มวย เทนนิส ฯลฯ การแข่งขันกีฬาเหล่านี้ถึงแม้มีการย้ายสถานที่แข่งขันก็ยังมีผู้ชมติดตามไปชมอยู่เสมอ

ประการที่สอง เป็นการท่องเที่ยวเพื่อไปเล่นกีฬาหรือออกกำลังกาย สถานที่สำหรับการท่องเที่ยวประเภทนี้ มักเป็นสิ่งดึงดูดให้เกิดการท่องเที่ยว เช่น ชายทะเล ภูเขา หรือการเดินป่า เพื่อชิงนก ส่องสัตว์ เป็นต้น ดังนั้นพบว่าประเทศ ที่มีทัศนียภาพหรือลักษณะภูมิประเทศหลาย ๆ แบบ มักจะได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวประเภทนี้มาก

3. การท่องเที่ยวเพื่อความบันเทิง (Entertainment Tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อสนองความต้องการและความพึงพอใจในการพักผ่อน สนุกสนาน รื่นเริงบันเทิงใจ บางครั้งเป็นการไปเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศและสถานที่พักอาศัย การท่องเที่ยวแบบนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ราคาสินค้า ฐานะทางเศรษฐกิจของนักท่องเที่ยว และสิ่งดึงดูดความสนใจของสถานที่แต่ละแห่ง

นอกจากนี้ยังอธิบายถึง การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการจัดการอย่างดีเยี่ยม เพื่อสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจอย่างไม่เสื่อมคลาย และธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้มีผลกำไรอย่างเป็นธรรม ในขณะที่เดียวกันก็ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสมและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเยือนสม่ำเสมออย่างเพียงพอ แต่มีผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ซึ่งสามารถแบ่งย่อยได้อีก 2 รูปแบบ คือ

1. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม หรือชมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน พร้อมทั้งได้ศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์เพิ่มขึ้น มีจิตสำนึกต่อการรักษา สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวงานประเพณีและศิลปวัฒนธรรม การท่องเที่ยววิถีชีวิตในชนบท การท่องเที่ยวกีฬาและบันเทิง การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม เป็นต้น

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดีและมีมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงศึกษาธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย การท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางธรรมชาติ เป็นต้น

สมาคมไทยท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัย (ม.ป.ป.) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง "การเดินทางท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวโดยมีระบบการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน"

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้นั้นขึ้นอยู่กับคุณภาพของหน่วยงานหลายหน่วยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงาน

ภาครัฐบาล ภาคเอกชน เจ้าของพื้นที่และตัวนักท่องเที่ยวเอง รวมทั้งต้องมีการผนึกกำลังกันอย่างเข้มแข็งจากทุกฝ่าย ในลักษณะร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมประสานงาน ช่วยกันผลักดันการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เดินหน้าไปในทิศทางที่ถูกต้องอย่างเป็นเอกภาพ

2.1.5 แนวโน้มของการท่องเที่ยว

สุพิศ ทินโม (ม.ป.ป.) กล่าวถึงแนวโน้มของการท่องเที่ยวในอนาคตว่า เมื่อมองย้อนกลับไปในอดีตเห็นได้ว่ารูปแบบของการท่องเที่ยวได้รับการพัฒนาไปอย่างมาก จนปัจจุบันมีรูปแบบการท่องเที่ยวต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย และในอนาคต การท่องเที่ยวยังคงมีการพัฒนาต่อไป ซึ่งสามารถแบ่งแนวโน้มของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวออกเป็น 8 ประเด็น ดังนี้

1. การเดินทางท่องเที่ยวแบบคุณภาพ : ประชากรของโลกยังมีความต้องการการเดินทางท่องเที่ยวและเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง แต่เจตคติของประชากรโลกในการเดินทางท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงไป การเดินทางท่องเที่ยวในอนาคต ไม่ใช่เป็นการบริโภคที่ฟุ่มเฟือยอีกต่อไป แต่เป็นการท่องเที่ยวเพื่อแสวงหาความรู้ ประสบการณ์ และพัฒนาคุณภาพชีวิต

2. การกระตุ้นประชาชนให้เดินทางท่องเที่ยว : การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในประเทศ อาทิ การลด ชั่วโมงการทำงาน อย่างในได้หวัน และเกาหลี การสนับสนุนให้ประชาชนมีโอกาสพัฒนาประสบการณ์ของตนจากการเดินทางท่องเที่ยว เช่น ประเทศญี่ปุ่น การลดอัตราภาษีมูลค่าเพิ่มสินค้าอุปโภคบริโภคบางชนิดและภาษีนายจ้าง ในกลุ่มประเทศยุโรป ซึ่งเป็นการกระตุ้นที่ก่อให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวระหว่างประเทศมากขึ้น

3. นักท่องเที่ยวสามารถจัดการเดินทางด้วยตนเอง : ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้เกิดการพัฒนาด้านการบินที่มีประสิทธิภาพสูง และช่วยย่นระยะทางในการเดินทาง ซึ่งเป็นสิ่งเอื้ออำนวยต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในการจัดการเดินทางด้วยตนเอง อันเป็นรูปแบบการเดินทางที่กำลังได้รับความนิยมมากขึ้น

4. เกิดการแข่งขันระดับโลกและการเดินทางข้ามภูมิภาคจะมีมากขึ้น : แต่ละประเทศยังมีโอกาสในการรับนักท่องเที่ยวข้ามภูมิภาค ในขณะที่เดียวกันการสูญเสียตลาดนักท่องเที่ยวภายในภูมิภาคจะมีมากขึ้น ระดับการแข่งขันของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว จึงเป็นการแข่งขันระดับโลกมากกว่าระดับภูมิภาคอย่างที่ผ่านมา

5. การแข่งขันในตลาดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทวีความรุนแรง : อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีสินค้าที่ทุกประเทศมุ่งให้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศตน ดังนั้น

ระดับการแข่งขันในด้านตลาดการท่องเที่ยว จะทวีความรุนแรงมากขึ้นในทศวรรษต่อไปและมีแหล่งท่องเที่ยวเกิดใหม่เข้ามามีบทบาทในการแข่งขันมากยิ่งขึ้น

6. กระแสต่อต้านแหล่งท่องเที่ยวในประเทศที่พัฒนาแล้ว : กระแสนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโลกมีบทบาทตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 20 และแผ่ขยายอย่างต่อเนื่องไปยังกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนา จึงมีผลให้นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ ต่อการศึกษาสภาพแวดล้อมและธรรมชาติมากยิ่งขึ้น ดังนั้น การป้องกันทางตรงเพื่อป้องกันการเดินทางท่องเที่ยวเริ่ม ลดน้อยลง เนื่องจากกลุ่มประเทศต่างๆ พยายามที่จะให้มีการเปิดเสรีทางการท่องเที่ยวมากขึ้น จึงมีการป้องกันการเดินทางในลักษณะทางอ้อมเข้ามาแทนที่ เช่น การทำลายสิ่งแวดล้อมจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว หรือการต่อต้านการใช้แรงงานเด็กและสตรีในบางแหล่งท่องเที่ยว สิ่งเหล่านี้ถูกนำมาใช้เพื่อต่อต้านแหล่งท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

7. ความนิยมในการท่องเที่ยวแบบพักผ่อนผสมผสานกับการศึกษาวิถีชีวิต : การท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนยังคงเป็นสัดส่วนที่สูงสุด แต่วัฒนธรรมและวิถีชีวิตเข้ามามีบทบาทสำคัญในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ดังนั้น การท่องเที่ยวในลักษณะการพักผ่อนผสมผสานกับการศึกษาวิถีชีวิตเริ่มเป็นที่นิยมในกลุ่มนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

8. องค์การการท่องเที่ยวโลกคาดสถานการณ์ทิศทางการเติบโตของการท่องเที่ยวโลกในระยะยาวตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2545 - 2563 ว่าจะมีการเติบโตของนักท่องเที่ยวทั่วโลกเฉลี่ยประมาณร้อยละ 4.1 ต่อปี โดยในปี 2553 จะมีนักท่องเที่ยวทั่วโลกจำนวน 1 พันล้านคน และปี 2563 จะมีจำนวน 1.6 พันล้านคน

สรุปได้ว่า สถานการณ์ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเมื่อพิจารณาในระดับโลกมีการเปลี่ยนแปลงโดยเน้นคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องปลอดภัย สะอาด และพึงพอใจรูปแบบของการเดินทางมีแรงจูงใจเพื่อการพักผ่อน ศึกษาวัฒนธรรมและวิถีชีวิต และมีปัจจัยเบี่ยงเบนการเดินทางท่องเที่ยวอันอาจก่อให้เกิดการต่อต้านการเดินทางท่องเที่ยวไปในประเทศที่ไม่ปฏิบัติตามกระแสนิยมของโลก เช่น การรักษาสภาพแวดล้อม นอกจากนี้ผลกระทบของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในศตวรรษที่ 21 ซึ่งอาจส่งผลดีต่อเศรษฐกิจของประเทศที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเช่น เกิดการจ้างงาน มีความปลอดภัย เป็นต้น และแนวโน้มอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกระตุ้นให้เกิด

การเดินทางท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น นักท่องเที่ยว สามารถจัดการเดินทางด้วยตนเอง มีการแข่งขันในระดับโลก และทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น รวมทั้งความนิยมในการท่องเที่ยวแบบผสมผสานกัน

ส่วนสถานการณ์อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวระดับภูมิภาคปรากฏว่า ภูมิภาคที่ได้รับความนิยมสูงสุดจากนักท่องเที่ยว คือ ภูมิภาคยุโรป รองลงมาคือ ภูมิภาคอเมริกา เอเชียตะวันออกและแปซิฟิก แอฟริกา ตะวันออกกลาง และเอเชียใต้ แต่เมื่อพิจารณาเป็นอัตราร้อยละของการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวระหว่าง ค.ศ. 1990 - 2010 แล้ว ภูมิภาคเอเชียตะวันออกและแปซิฟิก มีอัตราการขยายตัวสูงสุด และภูมิภาคยุโรปมีอัตราการขยายตัวต่ำสุด ทั้งนี้เนื่องจากผลกระทบของโลกยุคโลกาภิวัตน์มีแนวคิดในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ตลอดเวลา เช่น ภูมิภาคเอเชียตะวันออกกลาง และแปซิฟิกมีการผ่อนคลายนโยบายวีซ่าผ่านแดน การพัฒนาการท่องเที่ยวทางทะเลและเรือสำราญ ซึ่งเป็นที่นิยม ของนักท่องเที่ยวชาวตะวันตก การเสนอสินค้าท่องเที่ยวแบบไร้พรมแดนในภูมิภาคเอเชีย เป็นต้น

สำหรับสถานการณ์อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของไทย ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่คุ้มค่าเงิน มีจุดแข็งของสินค้าทางการท่องเที่ยว ถึงแม้เป็นสินค้าเก่าสำหรับตลาดท่องเที่ยวหลักที่สำคัญก็ตาม เช่น ภูมิภาคยุโรป ภูมิภาคอเมริกา แต่ตลาดใหม่ เช่น จีน ยังมีความต้องการอย่างสูงในการท่องเที่ยวในประเทศไทย และภาพพจน์ที่ดีขึ้นของประเทศไทยจากการเปลี่ยนภาพลักษณ์ของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับเพศชาย ทำให้มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องในอัตราค่อนข้างสูงสำหรับนักท่องเที่ยวสตรีในทุกวัย ความนิยมในการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มกำลังขยายตัวอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากภูมิภาคต่าง ๆ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของโลกแผ่ขยายต่อไปอย่างต่อเนื่อง องค์การท่องเที่ยวโลก ภูมิภาคต่าง ๆ และประเทศต่าง ๆ ได้ช่วยกันพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ โดยมีนโยบายอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้สมบูรณ์คงที่ตลอดไป และปรับเปลี่ยนสินค้าให้เป็นที่ไปตามความต้องการของตลาดโลก ตลาดภูมิภาคและตลาดภายในประเทศ

2.1.6 องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

พรพิชญ พรหมสิวะพัลลภ, กุลดา เพ็ชรวรรณ และชัชวาล แพนกุลเรือ (2548 อ้างจาก Dickman, 1996) กล่าวว่า การท่องเที่ยวจำเป็นต้องประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก หรือองค์ประกอบ 5A คือ

สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) จัดเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยว ณ สถานที่นั้น ซึ่งสามารถแบ่งแยกเป็นสถานที่สำคัญทางศาสนา หาดทราย ชายหาด ภูเขา อุทยานแห่งชาติ เทศกาลต่างๆ หรือสถานที่ที่มีความสวยงามเป็นเอกลักษณ์และเป็นทีโค่งคัง และโดยทั่วไปสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมักจะมีสิ่งดึงดูดใจมากกว่าหนึ่งอย่าง อาทิ ภูเก็ตซึ่งมีแหล่งท่องเที่ยวหลากหลาย เช่น หาดทราย กิจกรรมทางน้ำ สถานบันเทิงต่างๆ รวมทั้งสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจ

ความสะดวกในการเดินทาง (Access) ถึงแม้ว่าสถานที่ท่องเที่ยวจะมีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ แต่สิ่งเหล่านั้นอาจไร้ประโยชน์ หากนักท่องเที่ยวไม่สามารถเดินทางไปยังสถานที่นั้นได้ และสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทางอาจรวมถึงการออกวีซ่า หนังสือเดินทาง และเอกสารเดินทางที่เกี่ยวข้อง ความสะดวกในการเดินทางเข้า-ออกประเทศและแหล่งท่องเที่ยว สภาพของถนนหนทาง ความสะดวกสบายและความสะอาดของสนามบิน จำนวนเที่ยวบิน เป็นต้น

สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ (Amenities) ซึ่งหมายถึง การจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานให้นักท่องเที่ยว อาทิ สาธารณูปโภคน้ำ ไฟ โทรศัพท์ ห้องสุขา และสิ่งอำนวยความสะดวกที่นักท่องเที่ยวมีความจำเป็นต้องใช้ เช่น ร้านอาหาร โรงพยาบาล ธนาคาร สำนักงานไปรษณีย์ การบริการในกรณีฉุกเฉินก็มีความสำคัญเช่นกัน

ที่พัก (Accommodation) สถานที่ท่องเที่ยวควรมีที่พักที่เพียงพอ พร้อมทั้งมีความหลากหลายด้านราคาและการบริการ และมีความเหมาะสมต่อสถานที่ และที่พักควรอยู่ไม่ไกลจากแหล่งท่องเที่ยวมากนัก

กิจกรรมต่างๆ (Activities) สถานที่ท่องเที่ยวควรจัดให้มีกิจกรรมต่างๆที่นักท่องเที่ยวสามารถทำในช่วงเวลาที่พำนักและท่องเที่ยว ณ สถานที่นั้น เพื่อเพิ่มความน่าสนใจของการท่องเที่ยวและช่วงเวลาพักผ่อนของนักท่องเที่ยว กิจกรรมต่างๆ ควรมีความหลากหลายและตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวด้วย อาทิ กิจกรรมที่เกี่ยวกับการจับจ่ายใช้สอย กิจกรรมทางทะเล เช่น ดำน้ำ วายน้ำ เป็นต้น

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวหมายถึง การเดินทางไปเยือนสถานที่ต่างถิ่น ที่ไม่ใช่ที่อยู่อาศัยประจำ และเป็นการเยือนเพียงชั่วคราว โดยไม่ใช่เพื่อเป็นการประกอบอาชีพหารายได้ ซึ่งในปัจจุบันสถานการณ์ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีการ

เปลี่ยนแปลงโดยเน้นคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่จะเดินทางไปต้องปลอดภัย โดยเน้นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวัฒนธรรมและวิถีชีวิตมากขึ้น

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

2.2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

อรพินท์ สพโชคชัย (2550) ได้อธิบายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องมีโอกาสได้เข้าร่วมในการรับรู้ เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ร่วมแสดงทัศนะ ร่วมเสนอปัญหา/ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้อง ร่วมคิดแนวทาง ร่วมแก้ไขปัญหา ร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และร่วมกระบวนการพัฒนาในฐานะหุ้นส่วนการพัฒนา

วันชัย โกลละสุต (2549) ได้อธิบายว่า การมีส่วนร่วม คือ ทรัพยากรในการบริหารที่เป็นส่วนของบุคคลในแต่ละระดับการปฏิบัติมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน การจัดองค์กร การสั่งการ และควบคุมการปฏิบัติในแต่ละส่วน ๆ อย่างเต็มความสามารถ ทั้งในทิศทางเพื่อการปฏิบัติด้านเดียว หรือการนำเสนอซึ่งความคิดในการดำเนินการตามกระบวนการนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง

องค์กรที่มีส่วนร่วมต่อกันของบุคคลหรือคนในองค์กรมีข้อโยงยึดถือความคิดเห็นในทิศทางของ

1. ลักษณะของปัญหาหรือความต้องการที่จะแก้ไขหรือตัดสินใจ บนพื้นฐานของบุคคลที่รับรู้
2. การเรียนรู้ว่าสิ่งที่เป็นความต้องการเพื่อแก้ไขหรือข้อมูลของปัญหามีที่มาและอยู่ในทิศทางใด
3. การนำเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา โดยเหตุและผลซึ่งเป็นการระดมจากความคิดบุคคล เอกสาร หรือข้อเสนอหรือข้อมูลต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม
4. การประเมินผลลัพธ์ว่ามีความเป็นไปได้อย่างไรมีข้อจำกัดหรือมีความเสี่ยงอย่างไร
5. การตัดสินใจของผู้บริหาร การหาทางเลือกในการตัดสินใจ เหตุผลของการตัดสินใจ และผลลัพธ์ที่ได้

ทั้งหมดเป็นสิ่งที่ต้องมาจากความคิดในบุคคลทุกระดับร่วมกันเสนอหรือให้ข้อมูลหรือวินิจฉัยเป็นมูลฐาน

สุริพร พงษ์พานิช (2544) ได้อธิบายเกี่ยวกับ การมีส่วนร่วมของประชาชนว่า แนวคิด "การมีส่วนร่วมของประชาชน" เป็นหลักการที่ภาครัฐตื่นตัวให้ความสำคัญอย่างจริงจังในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เนื่องจากการที่ภาครัฐไม่สามารถดำเนินการพัฒนาโครงการต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมายได้ ทั้งๆ ที่โครงการเหล่านั้นเป็นโครงการที่มีผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ ร่วมระดมสมองกำหนดวิธีการแล้วก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น แม้จะใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วยก็ไม่สามารถแก้ปัญหาให้หมดไปได้ ทำได้เพียงชะลอระยะเวลา ชะลอความรุนแรงเท่านั้น

2.2.2 แนวทางการสร้างและสนับสนุนการมีส่วนร่วม

วันชัย โกลดะสุต (2549) ได้อธิบายว่า ในการบริหารงานขององค์กรใด ๆ นั้น มีรูปแบบอยู่หลายสถานะ สิ่งที่จะส่งผลต่อการเกิดบรรยากาศเพื่อทุกคนและยังไปสู่ความสำเร็จของเป้าหมายที่ต้องการนั้น มีความจำเป็นในทิศทางของการสร้างและสนับสนุน คือ

การพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบ ซึ่งเป็นการที่บุคคลในสถานะต่าง ๆ ต้องก่อความรู้สึกลึกและสร้างแรงกระตุ้นต่อบุคคลอื่น ๆ ให้มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ บนพื้นฐานแห่งความที่บุคคลมีความมั่นใจว่าเหตุและผลทางความคิดจะได้รับการสนับสนุน

การริเริ่มลักษณะแห่งพฤติกรรมบุคคล เป็นข้อคิดแห่งการสร้างรูปลักษณะของการแสดงออกของบุคคล ลดและจัดปมความคิดแย้งหรือความขลาดกลัวจากพฤติกรรมบุคคลให้ลดน้อย สร้างความกล้าต่อการแสดงออก

การเปิดโอกาสเพื่อการแลกเปลี่ยน ย่อมเป็นผลดีต่อกลุ่มและบุคคลได้ในระดับกระทำ เพราะโอกาสเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นใด ๆ หรือประสบการณ์มักถูกปิดกั้นด้วยคำสั่งหรือความคิดเบื่องบน การเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แลกเปลี่ยนย่อมส่งผลต่อเหตุและผลในการพัฒนาความคิดต่าง ๆ ได้

การสนับสนุนแนวความคิดที่สามารถเป็นแบบอย่างได้ ซึ่งการสนับสนุนแนวคิดเหล่านั้นสามารถดำเนินการในทิศทางของงบประมาณหรืออื่นใดเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลแห่งการสร้างสถานะบุคคลให้ไว้วางใจองค์กรให้ความร่วมมือต่อองค์กรได้มาก

สถานการณ์เพื่อการบริหารหรือจัดการ ผู้บริหารต้องคำนึงถึงสถานการณ์ในการจัดการงานด้วยเสมอ เพื่อผลสูงสุด การเลือกแบบการบริหารใด ๆ ย่อมส่งผลต่อการมีส่วนร่วมได้ ปัจจุบัน

การบริหารส่วนใหญ่ มุ่งแบบการมีส่วนร่วมเพราะเป็นการเปิดโอกาสแห่งบรรยากาศการริเริ่มสร้างสรรค์

การมองหาความคิดเฉพาะในส่วนที่ดี เป็นมุมมองของการบริหารที่ต้องการผลสัมฤทธิ์ว่าเมื่อบุคคลใดเสนอแนวคิดเพื่องานแล้วควรได้เห็นความเหมาะสมและทิศทาง การเสนอของบุคคลอื่น ๆ ด้วยดี มิใช่มุ่งแนวทางเพื่อความขัดแย้งหรือสร้างฐานการไม่ยอมรับให้เกิดขึ้น

จงใจให้เกิดการสร้างกระบวนการความคิดให้เกิดในทุกกลุ่มงาน การสร้างแรงจูงใจย่อมเป็นผลต่อบุคคลที่ก้าวมาสู่การต้องการมีส่วนร่วมเสมอหากผลตอบแทนเหล่านี้มีคุณค่าและประโยชน์ต่อตน ทั้งนี้ย่อมขึ้นกับปฏิกิริยาของบุคคลโดยรวมขององค์กรด้วยว่าจะทำได้เพียงใด

ขั้นของความสำเร็จที่ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมและบุคคลยอมรับ อาจได้แก่

- การเรียนรู้ในกิจกรรมของตนหรือหน้าที่ของตนเองอย่างต่อเนื่อง เป็นผลต่อความรู้สึกในการอยากรู้ อยากเข้าใจ และอยากเข้าไปมีส่วนร่วม (เป็นการทำการบ้านเพื่อตนเอง)

- สไตล์การทำงานของแต่ละบุคคล เป็นโอกาสของการเลือกเพื่อให้ตนเองก้าวต่อไปหรือได้รับการสนับสนุน

- ความมีอารมณ์ที่มั่นคง

- การยอมรับจุดอ่อนของตนเอง หรือความบกพร่องต่าง ๆ ของตนเอง

- รู้ตนเอง (จุดแข็งที่มีอยู่หรือศักยภาพของตนเอง)

- มีความคิดเห็นในเชิงทะเยอทะยาน โดยเป้าหมายเป็นจุดนำทดลองเสี่ยงเพื่อความสำเร็จในงานของตนเอง

- สร้างข่ายงานได้ โดยมีการพึ่งพาต่อกัน ทั้งเพื่อน , ผู้บังคับบัญชา หรือผู้ใต้บังคับบัญชา

- เรียนรู้การทำงานเป็นกลุ่มว่ามีขั้นตอนอย่างไร

- เรียนรู้ที่จะเงียบ

- ถือสัตย์ เป็นแบบแผนการทำงาน

2.2.3 คุณสมบัติของบุคคลเพื่อการมีส่วนร่วม

วันชัย โกลละสุต (2549) ได้กำหนดคุณสมบัติของบุคคลเพื่อการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. หาแนวคิดและวิธีการในการทำสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้นเสมอตลอดเวลา

2. แสดงความคิดเห็นเพื่อปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาเอง
3. รู้จักใช้เวลาอย่างมีประสิทธิภาพ
4. วางแผนไว้ล่วงหน้าโดยมีระยะเวลา
5. มีทัศนคติที่ดีต่องานที่ทำ
6. เป็นสมาชิกที่ดีและเป็นผู้นำที่ดีด้วย
7. สร้างแรงกระตุ้นต่อตนเองและรู้ว่าอะไรคือแรงจูงใจ
8. รู้งานทุกส่วนและหน้าที่อย่างดี
9. มีมนุษยสัมพันธ์ดี
10. สำนึกถึงการสูญเสียเปล่าและรู้ต้นทุน
11. แสวงหาแรงจูงใจที่ไม่มีเงินเกี่ยวข้อง
12. ปรับและรับฟังความคิดเห็นได้ในทุกระดับ
13. สนใจงานที่ทำแทนการพยายามหางานทำที่สนใจ
14. มีความสม่ำเสมอ
15. เชื่อว่าการทำงานเป็นผลให้ฉลาดและไม่เป็นเรื่องพนักงาน
16. ไม่บ่น
17. ทำงานได้ดีกว่ามาตรฐาน
18. นิสัยในการทำงานที่ดี
19. เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้เร็วและทันสมัย
20. มีประวัติดีและก่อผลงานสม่ำเสมอ

ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมของบุคคลในองค์กร สิ่งที่มีผลต่อการก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่สำคัญที่สุด คือ แรงจูงใจ และภาวะของบุคคล (ผู้นำ)

แรงจูงใจ คือ สิ่งที่เป็นตัวกระตุ้น เพื่อก่อให้เกิดการกระทำของพลังในบุคคลส่งผลต่อการแสดง ซึ่งพฤติกรรมและวิธีการในการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายหลักที่ต้องการ เพราะแรงจูงใจมีผลต่อกระบวนการทำงานของคนในทิศทางแห่งประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายที่ต้องการ

ลักษณะของแรงจูงใจจะแสดงออกได้โดยลักษณะพฤติกรรมซึ่งมีหลายทิศทางขึ้นอยู่กับบุคคล และ ขึ้นกับธรรมชาติแห่งความต้องการของบุคคลด้วย ทั้งนี้ มีการเปลี่ยนแปลงได้

ตลอดเวลาโดยเป็นไปตามความปรารถนา ความคาดหวัง และจุดมุ่งหมายต่าง ๆ ของตนเอง ของแรงจูงใจต่อกระบวนการมีส่วนร่วม

มีคำกล่าวที่ว่า “ผู้บริหารที่ดี คือ ผู้ที่สามารถทำงานให้สำเร็จได้โดยผู้ร่วมงาน” หมายถึง การที่องค์กรหรือผู้บริหารขององค์กรต้องให้ความสำคัญ และนำมาใช้ในกิจการต่าง ๆ ของงาน เพื่อส่งผลให้

1. การร่วมมือร่วมใจเพื่องาน
2. ความจงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อองค์กร
3. เกื้อหนุนให้เกิดระเบียบ ข้อบังคับ เพื่อผลในการกำกับควบคุมคนในองค์กร
4. การเกิดความสามัคคีในองค์กรหรือกลุ่ม
5. เข้าใจต่อนโยบายและวัตถุประสงค์ร่วมกันของบุคคลในองค์กร
6. สร้างความคิดใหม่เพื่อองค์กร
7. มีศรัทธาความเชื่อมั่นต่อตนเองและกลุ่ม

ภาวะผู้นำ มีผลต่อการมีส่วนร่วมขององค์กรหรือบุคคลในองค์กร ในทิศทางของกระบวนการตัดสินใจ เพราะการมีแรงจูงใจให้ปฏิบัติหรือการมีส่วนร่วมให้ปฏิบัติใด ๆ หากกระบวนการตัดสินใจไม่เป็นผลแล้ว ยังส่งผลต่อการที่ไม่บรรลุความสำเร็จได้ การตัดสินใจในระดับผู้นำขึ้นอยู่กับ

- ความเชี่ยวชาญ คือการยอมรับและให้ความร่วมมือ
- ความตั้งใจ คือเหตุผลทางอารมณ์และอิทธิพลซึ่งเป็นพรสวรรค์เฉพาะตัว

2.2.4 ปัญหาและข้อจำกัดของการบริหารแบบมีส่วนร่วม

วันชัย โกลละสุต (2549) กล่าวว่า สิ่งที่ไม่เป็นผลต่อความสำเร็จของการบริหารงานการมีส่วนร่วม คือ

1. ลักษณะการสื่อสารในองค์กรและระหว่างบุคคลไม่เหมาะสม
2. พฤติกรรมหรือแรงจูงใจต่อบุคคลไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม
3. ผู้นำมีปัญหา

ลักษณะการสื่อสารในองค์กรและระหว่างบุคคลไม่เหมาะสม ลักษณะทั่วไปของสื่อที่ไม่เหมาะสมจะเกิดจาก

1. การมีข้อมูลหรือการมีคำสั่งที่ถ่ายทอดไม่ชัดเจน เป็นผลให้ผู้รับฟังข้อมูลหรือได้รับคำสั่ง ขาดความเข้าใจ หรือไม่เข้าใจทำให้นำไปสู่การปฏิบัติได้ไม่ดี
2. การรับข่าวสารหรือข้อมูลเอกสาร ต้องมีการตีความ ทำให้การปฏิบัติเป็นข้อโต้แย้งหรือถกเถียง ผลของการโต้แย้งหรือถกเถียง ไม่สามารถนำไปสู่การตัดสินใจได้ดีทำให้ความร่วมมือลดลงหรือขาดหายไป
3. มีผู้ก่อกวน อาจเป็นตัวเอกสารที่มีการสั่งการขัดกันเองหรือมีผู้ปฏิบัติที่มีปฏิกริยาขัดแย้งขึ้นำการปฏิบัติ ผลคือการดำเนินการในเรื่องต่างๆ ลดบทบาทความร่วมมือไป
4. ทิศทางการสื่อสารของบุคคลในองค์กร ซึ่งจะมีการสื่อต่อกันได้ทั้งในแนวนอนลงล่าง จากล่างขึ้นบนหรือในแนวระดับเดียวกัน การสื่อสารแต่ละแนวย่อมส่งผลต่อการสั่งการ การตัดสินใจ หากกลุ่มบุคคลของแต่ละแนวมีแนวคิดแตกต่างกัน

พฤติกรรมหรือแรงจูงใจต่อบุคคลไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม เหตุที่พฤติกรรมหรือแรงจูงใจต่อบุคคล ไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม จะเกิดจากการที่

1. การใช้ทฤษฎีแรงจูงใจในการจัดกระทำไม่ถูกต้อง อาทิ การนำเอาความพอใจเป็นหลักหรือการนำเอาความต้องการของมนุษย์เป็นหลักมาใช้ในกรอบแนวคิดการสร้างแรงจูงใจ ซึ่งอาจส่งผลต่อการโต้แย้งหรือไม่พอใจเกิดขึ้นทำให้การอยากมีส่วนร่วมในกิจกรรม นั้นๆ ถดถอยลง

2. พฤติกรรมของบุคคลมีอคติต่อองค์กร ย่อมส่งผลต่อการมีส่วนร่วม เพราะถ้าบุคคลเห็นว่าองค์กรหรือบ้านของตนเองที่อยู่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสมแล้วการกระทำใด ๆ ย่อมขัดแย้งและไม่เอื้อประโยชน์ได้ แต่หากการแก้ไขบทบาทของบุคคลให้มีทัศนคติดี มีความกระตือรือร้น มีสมาธิ มีความรับผิดชอบหรือมีพลังเพื่องาน กิจกรรมใด ๆ ที่เขาเหล่านั้นมุ่งจัดการย่อมเป็นจุดมุ่งหมายเพื่อการกระทำโดยส่วนร่วมได้ง่าย

3. การมีส่วนร่วมของทุกคนในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่ไม่มีความขัดแย้งหรือมีความขัดแย้งแต่พร้อมต่อการแก้ไขเปลี่ยนแปลง รับผลของการให้คำปรึกษาหรือคำแนะนำย่อมเป็นทิศทางของการอยากมีส่วนร่วม

ผู้นำมีปัญหา เหตุที่กล่าวถึงกรณีการไม่สามารถบริหารงานได้อย่างดีในการมีส่วนร่วมมีผลมาจากผู้นำในระยะเริ่มต้น อาทิ

1. คนทุกคนมีจุดมุ่งหมายในชีวิตเพื่อความต้องการในปัจจุบันและอนาคตในกรณีต่าง ๆ อาทิ มีความเป็นอยู่บนชีวิตที่ดี (กินคืออยู่ดี) , มีความมั่นคง ปลอดภัยในตนเองและครอบครัว มีความรัก มีหน้ามีตาในสังคม , มีการยอมรับยกย่องนับถือ และมีความสำเร็จในชีวิต เมื่ออยู่ในองค์กรแต่ประสบปัญหากดดันและไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้นำกลุ่มหรือองค์กรย่อมเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบและเป็นความขัดแย้ง

2. การขาดแรงจูงใจในการนำไปสู่ความสำเร็จของงาน เหตุด้วย ผู้นำขาดภาวะการณั เรียนรู้ ไม่มีความชำนาญ ไม่มีความเชื่อมั่นตนเอง หรือมีโรคภัยเบียดเบียน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นผลทางจิตใจต่อการมีส่วนร่วมและสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน

3. ผู้นำขาดมนุษยสัมพันธ์ ความรับผิดชอบ หย่อนคุณธรรม และทักษะการเรียนรู้จากงาน เป็นผลให้ไม่สามารถเข้ากับบุคคลได้อย่างดี ทำให้การนำเสนอความต้องการหรือการตัดสินใจเพื่อกลุ่มหรือส่วนร่วมเป็นไปได้โดยยากหรือไม่เหมาะสม

2.2.5 หลักการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (ม.ป.ป.) อธิบายเกี่ยวกับหลักการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งสอดคล้องกับ กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (2549) โดยอธิบายว่า หลักการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาคราชการนั้น International Association for Public Participation ได้แบ่งระดับของการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1. การให้ข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นกรมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด แต่เป็นระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาคราชการจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ วิธีการให้ข้อมูลสามารถใช้ช่องทางต่างๆ เช่น เอกสาร สิ่งพิมพ์ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อต่างๆ การจัดนิทรรศการ จัดหมายข่าว การจัดงานแถลงข่าว การติดประกาศ และการให้ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

2. การรับฟังความคิดเห็นเป็นกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐด้วยวิธีต่างๆ เช่น การ

รับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

3. การเกี่ยวข้อง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน หรือร่วมเสนอแนะแนวทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ เพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชนว่าข้อมูลความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการบริหารงานของภาครัฐ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพิจารณาประเด็นนโยบายสาธารณะ ประชาพิจารณ์ การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อเสนอแนะประเด็นนโยบาย เป็นต้น

4. ความร่วมมือเป็นการให้กลุ่มประชาชน ผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วม โดยเป็นส่วนร่วมกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น คณะกรรมการที่มีฝ่ายประชาชนร่วมเป็นกรรมการ เป็นต้น

5. การเสริมอำนาจแก่ประชาชน เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับสูงสุด โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่างๆ

การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจทำได้หลายระดับและหลายวิธี ซึ่งบางวิธีสามารถทำได้ง่ายๆ แต่บางวิธีก็ต้องใช้เวลา ขึ้นอยู่กับความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ค่าใช้จ่าย และความจำเป็นในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องละเอียดอ่อน จึงต้องมีการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจในการให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องแก่ประชาชน การรับฟังความคิดเห็น การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมรวมทั้งพัฒนาทักษะ และศักยภาพของข้าราชการทุกระดับควบคู่กันไปด้วย

อรพินท์ สฟ โชคชัย (2550) กล่าวว่า แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการรับรู้ สามารถให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
2. การมีส่วนร่วมในการเลือกและเสนอแนะแนวทางเพื่อตัดสินใจ
3. การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ
4. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานติดตามตรวจสอบ
5. การมีส่วนร่วมรับประโยชน์ และเป็นเจ้าของนโยบายสาธารณะ

2.2.6 การมีส่วนร่วมของประชาชนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

สุรียพร พงษ์พานิช (2544) กล่าวว่า ดังที่ทราบกันคือว่า เมื่อสถานที่ใดที่หนึ่งกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวก็จะเกิดการกระจายรายได้ในท้องถิ่นนั้นทำให้คนท้องถิ่นมีงานทำ มีรายได้และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่ในระบบอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่นั่น คนท้องถิ่นจำนวนน้อยมากที่จะได้รับประโยชน์เต็มเม็ดเต็มหน่วยส่วนใหญ่มักจะเป็นคนงาน ลูกจ้างในเขตอุทยาน หรือเป็นแรงงานในโรงแรม รีสอร์ท ร้านอาหารใหญ่ๆ ที่ผู้ลงทุนส่วนใหญ่มาจากนักธุรกิจคนท้องถิ่นที่มีรายได้น้อยก็อาจลงทุนได้เพียงร้านค้า ร้านอาหารขนาดเล็ก สัดส่วนการกระจายรายได้ลงสู่คนท้องถิ่นจริงๆ จึงมีน้อย การที่จะทำให้คนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์มากขึ้นจะต้องกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มดำเนินกิจกรรมและธุรกิจการท่องเที่ยวในท้องถิ่นเอง โดยสมาชิกในชุมชนต้องร่วมมือกันบริหารจัดการและสานให้เกิดขึ้น ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ๆ เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) โฮมสเตย์ (Home stay) เปิดโอกาสให้คนท้องถิ่นบริหารจัดการธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชนเอง ซึ่งเป็นการจัดการธุรกิจชุมชน (Community Business)

2.2.7 องค์ประกอบการมีส่วนร่วมของประชาชน

สุรียพร พงษ์พานิช (2544) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านการท่องเที่ยวในส่วนใหญ่มักจะเป็นการร่วมกันใช้ประโยชน์ หรือได้รับประโยชน์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งเท่านั้น การมีส่วนร่วมที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาได้ จะต้องครบองค์ประกอบ 5 ประการ คือ

ประการแรก

ร่วมกันวางแผน เป็นการร่วมคิดร่วมวางแผนจัดการเตรียมความพร้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชน ร่วมประชุมและลงความเห็นว่าจะพัฒนาการท่องเที่ยวที่ภาคการนำเสนอที่ท่านเห็นด้วยหรือไม่ หากไม่เห็นด้วย ท่านมีข้อเสนอแนะควรทำอย่างไร หากท้องถิ่นใดที่ยังไม่มีการท่องเที่ยวแต่ต้องการให้เกิดขึ้น ก็ต้องร่วมกันคิดว่าชุมชนของตนเองมีอะไรเด่นแตกต่างจากชุมชนอื่น มีทรัพยากรอะไรที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้บ้าง ควรมีการจัดการอย่างไรบ้าง ควรแบ่งหน้าที่ใครทำอะไร ควรตั้งร้านค้าตรงไหนก็หลัง ควรให้ใครเข้ามาขายได้บ้าง ควรจัดร้านค้าแผงลอยอยู่บริเวณไหนให้ดูเป็นระเบียบ ควรขายของราคาเท่าใด ควรจัดการด้านสิ่งแวดล้อมอย่างไรเพื่อป้องกันมลพิษและความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น

ประการที่สอง

ร่วมกันปฏิบัติตามแผน เมื่อมีการวางแผนแล้วสมาชิกในชุมชนทุกคนต้องร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ที่ตกลงกันได้ อาทิ การวางแผนลดขยะภายใน 1 ปี ก็จะต้องร่วมกันลงมือทำให้ได้ตามแผนนั้น

ประการที่สาม

ร่วมกันใช้ประโยชน์ สมาชิกทุกคนจะต้องมีสิทธิ์ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท่องเที่ยวในท้องถิ่น จะต้องมีการจัดการผลประโยชน์ทั้งที่เป็นตัวเงินและวัตถุให้ประชาชนในท้องถิ่นอย่างทั่วถึงและเหมาะสม โดยคำนึงถึงความยุติธรรมและความเท่าเทียมกันเป็นหลัก เมื่อทุกคนได้รับประโยชน์อย่างเหมาะสม ซึ่งหมายถึง การลงทุนลงแรงมากก็จะได้รับผลประโยชน์มาก สิ่งนี้จะช่วยกระตุ้นให้กิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นดำเนินต่อไปได้

ประการที่สี่

ร่วมติดตามและประเมินผล เมื่อมีการดำเนินการแล้วย่อมจะมีปัญหาความไม่เข้าใจต่างๆ เกิดขึ้น จึงต้องร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นถ่ายทอดประสบการณ์ และร่วมกันประชุมหาวิธีการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น

ประการสุดท้าย

ร่วมบำรุงรักษา เมื่อมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรแล้ว ทุกคนต้องร่วมกันบำรุงรักษาด้วย หากทะเลาะปล่อยให้ทรัพยากรที่มีอยู่เสื่อมโทรมลง นักท่องเที่ยวก็จะไม่มาเยี่ยมชม ผลประโยชน์ที่เคยได้รับก็จะหมดไปเช่นกัน

การมีส่วนร่วมจัดการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น จะประสบความสำเร็จได้โดยทุกคนร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน ทุกฝ่ายต้องเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นดำเนินการเอง จะต้องสนับสนุนความรู้ ให้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ และให้ความช่วยเหลือที่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคเอกชนที่เป็นผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ควรสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนท้องถิ่นดำเนินการได้ราบรื่นและยั่งยืน

2.2.7 ปัญหาของอาหารมีส่วนร่วมของประชาชน

สุรีพร พงษ์พานิช (2544) ปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นทั่วโลกแม้กระทั่งประเทศที่ได้รับการยกย่องว่าเจริญแล้วในทวีปยุโรปหรืออเมริกาก็ตาม ซึ่งเมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่าการพัฒนาโครงการต่างๆ

เกิดจากการสั่งการจากเบื้องบน (Top-down Approach) ทำให้ไม่ตรงตามความต้องการของท้องถิ่น อีกทั้งประชาชนท้องถิ่นยังไม่เข้าใจเหตุผลของภาครัฐจึงไม่ปฏิบัติตาม คณะกรรมการองค์การสหประชาชาติเห็นความสำคัญของปัญหานี้จึงได้กำหนดบทบาทของประชาชนปรากฏในแผนปฏิบัติการที่ 21 (Agenda 21) ซึ่งเป็นแผนปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการดูแลจัดการสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างยั่งยืน ได้กำหนดให้ "การมีส่วนร่วมของประชาชน" เป็นกลยุทธ์สำคัญของแผนดังกล่าว และให้คำนิยามว่า "เป็นการให้โอกาสแก่สมาชิกของชุมชนเท่าเทียมกันในการเข้าร่วมประโยชน์จากการพัฒนาและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม"

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (ม.ป.ป.) ได้อธิบายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นหลักการสากลที่อารยประเทศให้ความสำคัญและเป็นประเด็นหลักที่สังคมไทยให้ความสนใจเพื่อพัฒนาการเมืองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมตามหลักการธรรมาภิบาลที่ภาครัฐจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ เพื่อสร้างความโปร่งใสและเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจของภาครัฐให้ดีขึ้น และเป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุกฝ่าย ในการบริหารราชการเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 และพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ.2546 จึงต่างให้ความสำคัญต่อการบริหารราชการอย่างโปร่งใส สุจริต เปิดเผยข้อมูล และการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะ การตัดสินใจทางการเมือง รวมถึงการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐในทุกระดับ

จากการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องอาศัยหลักการจัดการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในการร่วมมือกันพัฒนาชุมชนให้มีความน่าอยู่ สามารถสร้างจุดเด่นของชุมชนเพื่อดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวในการเดินทางมา รวมถึงการร่วมมือกันรักษาวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นลูกหลาน ตลอดจนถ่ายทอดให้แก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมา ให้ได้ศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตต่อไป

2.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

2.3.1 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สิทธิณัฐ ประพุทธนิตศาสตร์ (2546) อธิบายเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชน เข้ามาร่วมศึกษาปัญหาโดยกระทำร่วมกันกับนักวิจัย ผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของผู้ที่อยู่กับปัญหา (Problems People) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่ผู้คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย (สิทธิณัฐ ประพุทธนิตศาสตร์, 2546 อ้างจาก Whyte, 1991)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research “PAR”) เป็นวิธีการที่น่าจะเหมาะสมที่สุดสำหรับการพัฒนา หรือแก้ปัญหของคนที่อยู่กับปัญหาในบริบทของชุมชน โดยมีผู้เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ฝ่าย ฝ่ายแรก คือ ชาวบ้าน อันประกอบด้วย แกนนำ กลุ่มผู้อยู่กับปัญหา ฝ่ายที่สอง คือ นักพัฒนาที่มีภารกิจในชุมชน ทั้งที่มาจากหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานพัฒนาเอกชน หรือ จากองค์กรศาสนา การกุศลต่างๆ ฝ่ายที่สาม คือ นักวิชาการที่เป็นนักวิจัย ผู้ต้องการแสวงหาองค์ความรู้แบบใหม่ เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน โดยมีกระบวนการทัศน์ที่เฉพาะเจาะจง (Specific Paradigm) กับปัญหาหนึ่งและเชื่อว่า เป้าหมายคือ การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาใหม่ หรือปรับปรุงข้อค้นพบ/ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดทฤษฎีที่เหมาะสมกับปัญหา รวมทั้งมีวิธีการวิจัย และจริยธรรมทางการวิจัยที่เหมาะสม ทั้งสามฝ่ายร่วมใช้กระบวนการ PAR เพื่อทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพในการวิเคราะห์ และจัดการแก้ปัญหาของกลุ่มผู้ประสบปัญหาและให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน

2.3.2 วิธีการวิจัย

สิทธิณัฐ ประพุทธนิตศาสตร์ (2546) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะมีลักษณะใกล้เคียงกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participation Research) แต่มีส่วนเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหา ในการศึกษาชุมชนจะเน้นการศึกษาปัญหา เพื่อวิเคราะห์ปัญหา และวิเคราะห์หาทรัพยากรท้องถิ่นมาช่วยในการแก้ปัญหา จุดเน้นของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมประกอบด้วย

1. เน้นการศึกษาชุมชน เป็นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความคิดของชาวบ้าน การเก็บข้อมูลเป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความคิดเห็นร่วมกัน เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในชุมชน หรือความต้องการของชุมชน ที่เรียกว่า Need Assessment ซึ่งเป็นการช่วยกันวิเคราะห์ว่าสภาพปัจจุบันในชุมชนมีข้อบกพร่องอย่างไร เรื่องอะไรบ้าง การศึกษาลักษณะนี้มีบางหน่วยงานเชื่อว่า การศึกษาความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ที่รัฐบาลให้ทุกหมู่บ้านในปัจจุบัน เป็นวิธีการเพื่อเรียนรู้ปัญหาของชุมชน หากแต่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลปัญหาในหมู่บ้านกันอย่างจริงจัง และมีใช้การกรอกข้อมูลโดยผู้นำหรือผู้ทรงคุณวุฒิเพียง 1-2 คนก็พอถือได้ว่าเป็นการศึกษาสภาพชุมชนกันพอสมควร และนอกจากการดูถึงสภาพปัญหาในชุมชน เพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาแล้ว ต้องคำนึงถึงทรัพยากรในชุมชน ซึ่งรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ บริการของหน่วยต่างๆ ในพื้นที่ ทั้งภาครัฐและเอกชน ที่เอื้อต่อการแก้ไขปัญหาและการพัฒนา

2. เน้นการหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาศึกษาทรัพยากรในท้องถิ่นมีอะไรบ้างเพื่อที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ไขเป็นความพยายามในการประยุกต์ข้อมูล 2 เรื่อง คือเรื่องปัญหาและเรื่องทรัพยากรในท้องถิ่น

3. เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกโครงการ เพื่อนำไปสู่การนำไปปฏิบัติ ถ้าหากมีปัญหาหลายๆ เรื่อง และมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นหลายๆ วิธี จะต้องมีการพิจารณาร่วมกันว่า ปัญหาใดเป็นปัญหาเร่งด่วน และวิธีการแก้ไขปัญหาวิธีการใดที่มีความเหมาะสม อาจจะต้องคำนึงเชิงเศรษฐศาสตร์ในแง่ของความคุ้มค่า นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และอื่นๆ ร่วมด้วย

4. เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาทุกขั้นตอน และสามารถดำเนินงานได้เอง หลังจากสิ้นสุดการวิจัย หรือเมื่อนักวิจัยออกจากพื้นที่แล้ว โดยวิธีการค้นหาหรือให้ชาวบ้านค้นหาผู้ที่ผู้นำในการดำเนินงานได้ต่อไป ซึ่งเป็นแกนนำที่ร่วมกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นการวิจัยจนสิ้นสุดการวิจัย

2.3.3 แนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สิทธิรัฐ ประพุทธนิติศาสตร์ (2546) กล่าวว่า แนวคิดของ PAR ได้ถูกพัฒนามาจากปัญหาของการพัฒนา หรือการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในสังคมที่ดำเนินการมายาวนาน แต่ดูเหมือนว่า ปัญหา

ต่างๆ ในสังคมยิ่งสลับซับซ้อนยุ่งยากมากยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกัน ปัญหาองค์ความรู้ที่เคยเชื่อว่าเกิดมาจากการวิจัยที่ผูกขาดโดยนักวิจัยที่มีทฤษฎีมีระเบียบวิธีวิจัยที่เชื่อถือได้ทางวิทยาศาสตร์ องค์ความรู้บางส่วนได้ถูกนำไปช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ดีขึ้น(อย่างน้อยทางวัตถุ) แต่หลายส่วนที่องค์ความรู้กับปรากฏการณ์จริงที่หลากหลายโดยเฉพาะทางด้านสังคมศาสตร์กลับมีช่องว่างมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นคือ ความรู้ในด้านเทคโนโลยีส่วนมากจะเป็นเรื่องเฉพาะด้านและแก้ไขปัญหาได้เฉพาะจุด และบางครั้งตัวเทคโนโลยีนั้นก็ได้สร้างปัญหาใหม่ขึ้นมาอีก วนเวียนแบบนี้ตลอดไป ส่วนความรู้ด้านสังคมศาสตร์มีลักษณะถ้าไม่แคบเกินไปก็กว้างเป็นนามธรรมสูงจนเกินไป จึงไม่ได้ช่วยให้การแก้ปัญหาต่างๆ เป็นไปอย่างมีผล หรือกล่าวอีกนัยยะหนึ่งคือ ช่องว่างระหว่างความรู้กับการปฏิบัติดูเหมือนว่ากว้างขึ้น

วิธีการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่น่าจะสะท้อนความเป็นจริงที่มีความแตกต่างหลากหลาย ซับซ้อนและมีพลวัตได้ดีที่สุด โดยไม่มีรูปแบบตายตัว ไม่มีสูตรสำเร็จ แต่ต้องมีวิธีวิทยาที่กว้างยืดหยุ่น และความลงตัวอยู่ที่สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งถ้าหากพิจารณาตามข้อสมมติฐานในการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีที่ทำร่วมกันโดยนักวิจัย/นักพัฒนาและผู้ปฏิบัติ ถึงแม้ดูเหมือนว่าทั้งสองฝ่ายจะมีบทบาทและแนวทางในการพัฒนาที่ต่างกัน ก็น่าจะอธิบายได้ว่าความแตกต่างหลากหลายที่ผสมผสานอย่างลงตัวนั้นเกิดจากการผสมผสานทฤษฎีและแนวคิดที่ต่างกันของนักวิจัยและพัฒนา ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขที่เป็นไปได้ในการปฏิบัติของผู้ที่ปฏิบัติหรือผู้ดำเนินงาน(ชาวบ้าน) ที่เริ่มต้นจากผู้คนที่รอบรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของพวกเขาเป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาความรู้และทักษะในการปฏิบัติ เป็นวิธีการที่มีอยู่แล้วในมือของพวกเขาที่จะนำมาพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าได้ จุดนี้จึงจะนับว่าเป็นจุดแข็งของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และส่งผลให้ประสบความสำเร็จในการพัฒนาด้วย

2.3.4 หลักการและองค์ประกอบที่สำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินิสาสตร์ (2546) กล่าวว่า ประการแรก การมีส่วนร่วม (Participation) ของประชาชนเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาและการแสวงหาองค์ความรู้ และคงไม่มีใครเถียงว่า ต้องให้คนมีส่วนร่วมตั้งแต่การคิด การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล และการได้ประโยชน์ ปัญหาทั้งหมดอยู่ที่จะทำอย่างไรให้เกิดการมีส่วนร่วมในเมื่อเงื่อนไขต่างๆ เหล่านี้ยังมีอยู่ไม่มากนักน้อย

ประการที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จำเป็นต้องมีการกระทำ (Action) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญและตรงนี้จึงแตกต่างกับงานวิจัยทั่วไปที่สร้างองค์ความรู้ก่อนการกระทำ (Action) ที่หลัง หรือการกระทำไม่ใช่หน้าที่ของการวิจัย และทำนองเดียวกันก็แตกต่างจากการพัฒนา (Development) ที่มีการกระทำ (Action) โดยใช้ความรู้ที่พร้อมแล้ว (Ready-made) ไปช่วย ภารกิจสำคัญของนักพัฒนาคือ ต้องให้ได้ความรู้ที่พร้อมแล้วแต่จะมีปัญหาใช้ได้หรือไม่ มากน้อยเพียงใดนั้น เป็นหน้าที่ของนักวิจัย ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในกระบวนการปฏิบัติงานซึ่งก็เป็นองค์ความรู้อีกประเภทหนึ่ง ก็ไม่ใช่หน้าที่ของนักพัฒนาอีกเช่นกัน เป็นหน้าที่ของนักวิจัยที่จะไปรวบรวมสร้างขึ้นมา ทำให้นักพัฒนาก็มุ่งแต่ภาคปฏิบัติในการพัฒนา นักวิจัยก็มุ่งแต่สร้างองค์ความรู้ทางทฤษฎี

ประการที่ 3 เป็นเรื่องของ กระบวนการเรียนรู้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ เป็นกระบวนการเรียนรู้ จากการทบทวนวรรณกรรม พอจะสังเคราะห์ได้ว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของนักวิชาการ นำพัฒนา และชาวบ้าน ผ่านการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ และการติดตามผล

2.3.5 ขั้นตอนในการดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

สิทธิบัญญัติ ประพุทธนิตศาสตร์ (2546) อธิบายขั้นตอนในการดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ดังนี้

1. กำหนดประเด็นที่ต้องการศึกษา ผู้วิจัยต้องกำหนดประเด็นปัญหาที่ต้องการศึกษาไว้ก่อน ทำกิจกรรม เพื่อเป็นแนวทางในการตั้งคำถาม ขณะที่ทำกับกลุ่มเป้าหมาย

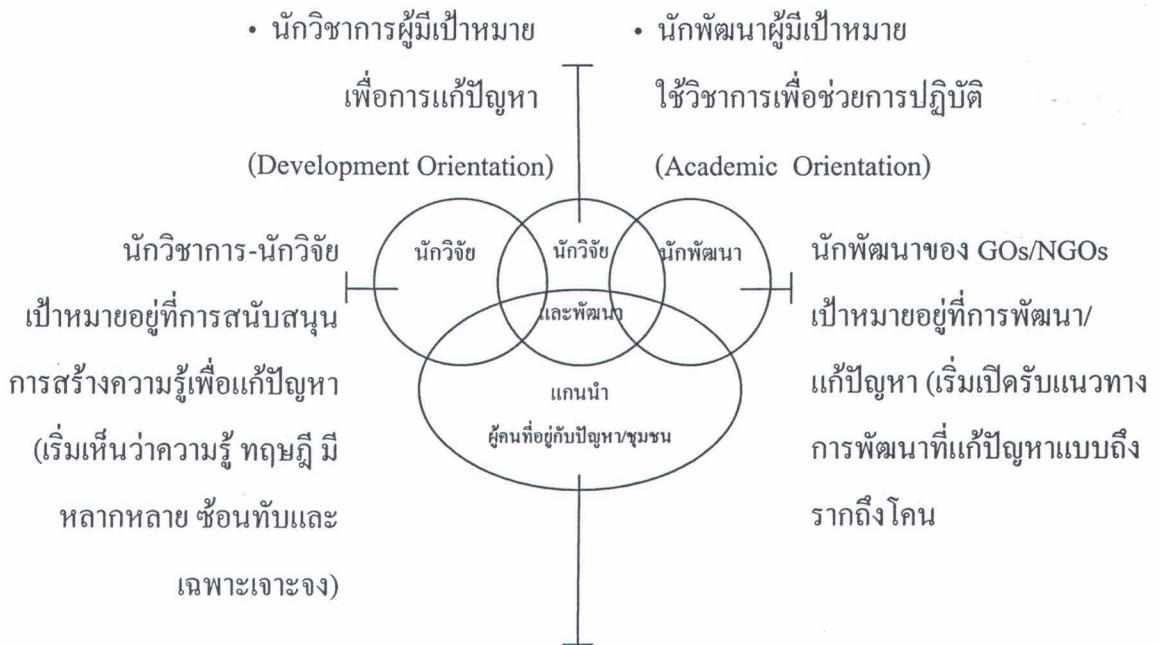
2. ปฏิบัติกิจกรรม ควรต้องมีการสร้างความคุ้นเคย โดยวิธีการแนะนำตนเอง หรือวิธีการอื่นๆ ตามความเหมาะสม และชักชวนให้เข้าร่วมกิจกรรม เริ่มสนทนาถึงเรื่องการตั้งบ้านเรือน ให้กลุ่มทำแผนที่ โดยต้องเตรียมอุปกรณ์ให้พร้อมประเด็นการซักถามอาจเป็นเรื่องความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยให้กลุ่มเป้าหมายโยงปากกาเข้าหาบ้านที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

3. การตรวจสอบข้อมูล สามารถทำได้ทันทีขณะที่กิจกรรมดำเนินอยู่ เพราะในกระบวนการของวิธีการนี้ ผู้ให้ข้อมูลจะแสดงความคิดเห็นต่อข้อมูลที่เพื่อนในกลุ่มให้ข้อมูลอยู่ตลอดเวลา ในกรณีที่ผู้ให้ข้อมูลไม่ต้องการ ก็เป็นการตรวจสอบข้อมูลในกลุ่มของผู้ให้ข้อมูลเอง

4. ประเด็นที่ศึกษา ผู้วิจัยเริ่มจากประเด็นที่เป็นรูปธรรม เช่น แผนที่ตั้งบ้านเรือนแต่ละหลังจากสมาชิก คณะกรรมการหมู่บ้าน ฯลฯ แล้วค่อยเปลี่ยนประเด็นไปเรื่อยๆ เช่น ระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

5. พยายามส่งเสริมให้ชาวบ้านที่มาร่วมกิจกรรมได้อภิปราย ถกเถียงหรือแก้ไขข้อมูลอยู่เรื่อยๆ เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลอีกริธีหนึ่ง ถ้าหากนำไปสู่การอภิปรายเพื่อหาแนวทางแก้ไข ปัญหาและลงมือทำจริงๆ เพื่อแก้ไขปัญหของชุมชน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (แบบที่จุดประสงค์อยู่ที่การแก้ปัญหาแบบยั่งยืน)

แกนนำชาวบ้าน/ชุมชน ผู้อยู่กับปัญหา เป้าหมายอยู่ที่การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบให้ได้ผล โดยอาศัยการเรียนรู้ เชื่อมองค์ความรู้กับการปฏิบัติ

ภาพที่ 2.1 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (สิทธิรัฐ ประพุทธนิติศาสตร์, 2546)

จากภาพที่ 2.1 สิทธิรัฐ ประพุทธนิติศาสตร์ (2546) ได้อธิบายว่า

นักวิจัย นักพัฒนา หรือนักวิจัยและพัฒนา ร่วมกับแกนนำของผู้คนที่อยู่กับปัญหา ในชุมชนเป็นหุ้นส่วน มีการผสมผสานระหว่างจุดแข็งของแต่ละหุ้นส่วนเข้าด้วยกันอย่างเลือกสรร และกลมกลืน คือ

- นักวิชาการแข็งในด้านการวิเคราะห์ แต่ไม่รู้ปัญหาดี ไม่มีหน้าที่ปฏิบัติ
- นักปฏิบัติแข็งในด้านการปฏิบัติ มีทรัพยากร แต่ไม่รู้ปัญหาดีและวิเคราะห์สู่นักวิชาการไม่ได้
- นักวิจัยและพัฒนา(ถ้าสร้างได้) จะเก่งเรื่องการวิเคราะห์มากขึ้น และมีช่องทางในการปฏิบัติงานดีขึ้น
- แกนนำผู้อยู่กับปัญหา รู้ปัญหาดีซึ่งดีแต่การวิเคราะห์และศักยภาพในการระดมทรัพยากรมีน้อยกว่านักปฏิบัติ

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา โดยมีผู้เกี่ยวข้อง 3 กลุ่ม คือ ชาวบ้าน นักพัฒนา และนักวิชาการหรือนักวิจัย ซึ่งจะเน้นการศึกษาปัญหา เพื่อวิเคราะห์ปัญหา และวิเคราะห์หาทรัพยากรท้องถิ่นมาช่วยในการแก้ปัญหา และเน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาทุกขั้นตอน

2.4 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวงจร PDCA

2.4.1 ความหมายและที่มาของวงจร PDCA

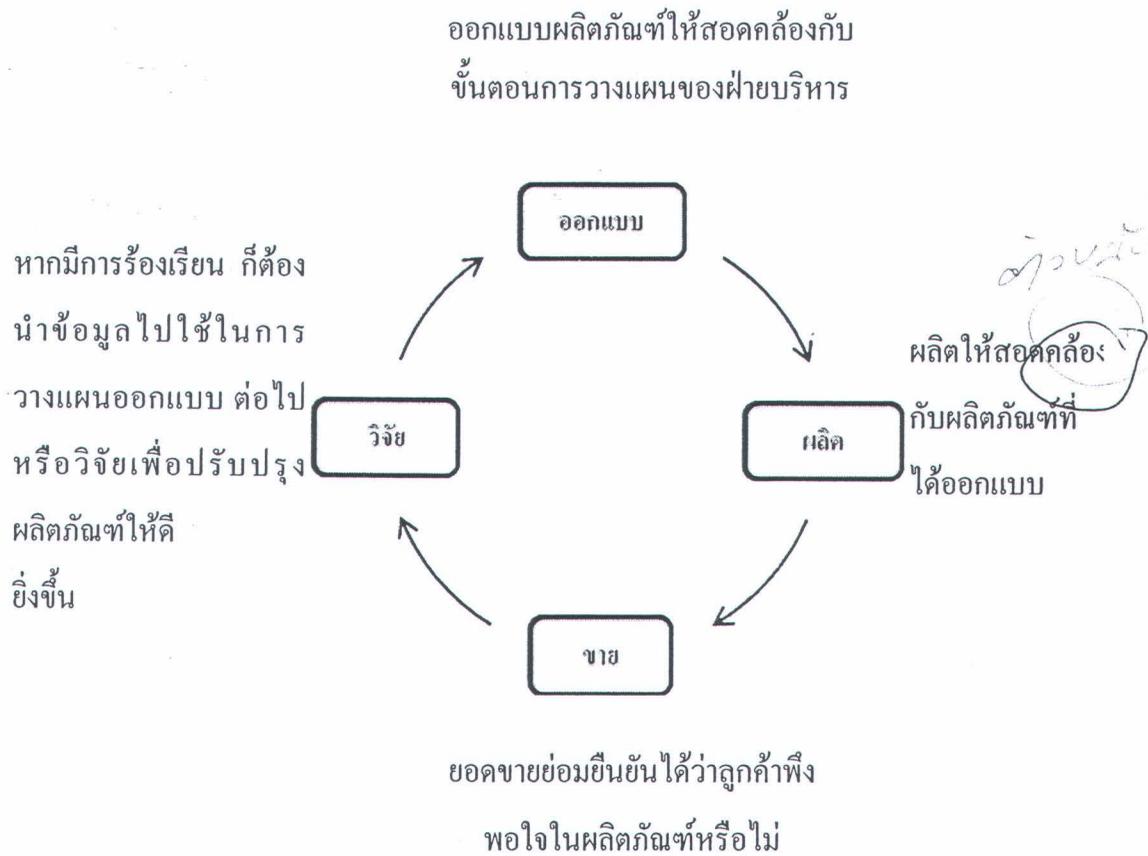
ศุภชัย อาชีวะระงับโรค (2549) ได้อธิบายเกี่ยวกับวงจร PDCA ว่า

PDCA มาจากคำภาษาอังกฤษ 4 คำ ได้แก่ Plan (วางแผน) Do (ปฏิบัติ) Check (ตรวจสอบ) Act (ดำเนินการให้เหมาะสม)

แนวคิดเกี่ยวกับวงจร PDCA เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกโดยนักสถิติ Walter Shewhart ซึ่งได้พัฒนาจากการควบคุมกระบวนการเชิงสถิติที่ Bell Laboratories ในสหรัฐอเมริกาเมื่อทศวรรษ 1930 ในระยะเริ่มแรก วงจรดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันในชื่อ "วงจร Shewhart" จนกระทั่งราวทศวรรษที่ 1950

ได้มีการเผยแพร่อย่าง กว้างขวางโดย W.Edwards Deming ปรมาจารย์ทางด้านการบริหารคุณภาพ หลายคนจึงเรียกกวงจรนี้ว่า " วงจร Deming "

เมื่อเริ่มแรก Deming ได้เน้นถึงความสัมพันธ์ 4 ฝ่าย ในการดำเนินธุรกิจเพื่อให้ได้มาซึ่งคุณภาพ และความพึงพอใจของลูกค้า ซึ่งได้แก่ ฝ่ายออกแบบ ฝ่ายผลิต ฝ่ายขาย และฝ่ายวิจัย ความสัมพันธ์องค์ประกอบทั้ง 4 ฝ่ายนั้น จะต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อยกระดับคุณภาพของสินค้าตามความต้องการของลูกค้าที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยให้ถือว่าคุณภาพจะต้องมาก่อนสิ่งอื่นใด

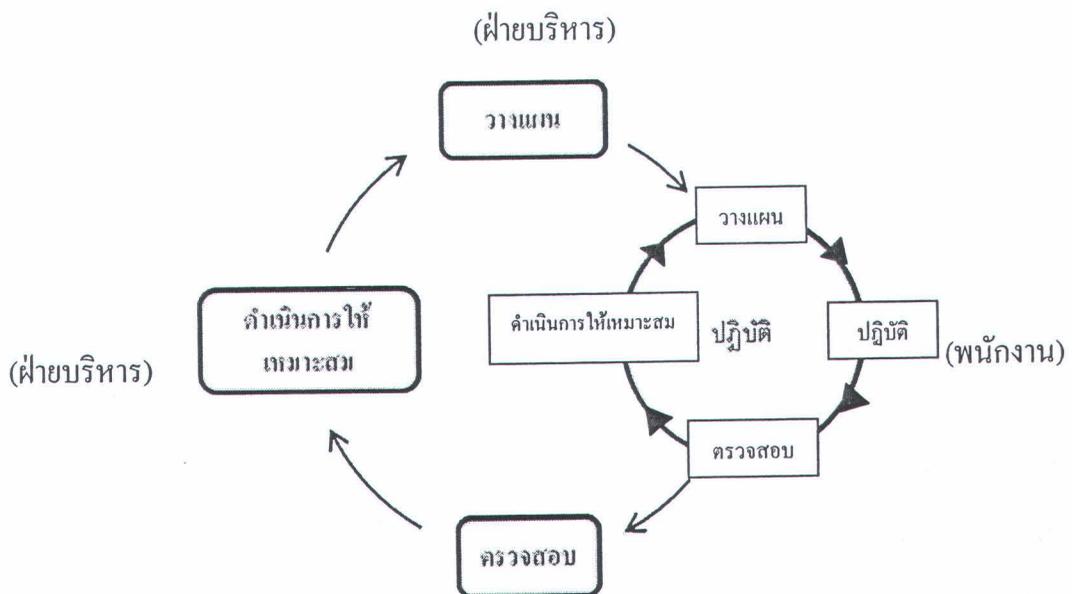
ภาพที่ 2.2 วงจร PDCA ในยุคแรก

(ศุภชัย อาชีวะระงับโรค, 2549)

ต่อมาแนวคิดเกี่ยวกับกับวงจร Deming ได้ถูกดัดแปลงให้เข้ากับวงจรการบริหาร ซึ่งประกอบด้วย ขั้นตอนการวางแผน ขั้นตอนการปฏิบัติ ขั้นตอนการตรวจสอบ และขั้นตอนการ

ดำเนินการให้เหมาะสม (ซึ่งในระยะเริ่มแรกหมายถึงการปรับปรุงแก้ไข) แต่ยังไม่สามารถใช้งานได้
 อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะแต่ละขั้นตอนถูกมอบหมายให้เป็นหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละฝ่าย ขณะที่
 ฝ่ายบริหารกำหนดแผนงานและตั้งเป้าหมายสำหรับพนักงาน พนักงานก็ต้องลงมือปฏิบัติให้บรรลุ
 ตามเป้าหมายที่ฝ่ายบริหารได้กำหนดขึ้น ในขณะที่ผู้ตรวจสอบคอยตรวจสอบผลการปฏิบัติงานของ
 พนักงานเป็นระยะๆ และรายงานผลให้ผู้บริหารทราบ หากการปฏิบัติงานมีความผิดพลาดหรือ
 เบี่ยงเบนไปจากเป้าหมายก็จะได้แก้ไขได้ทันที พนักงานที่สามารถปฏิบัติงานได้ตามเป้าหมายก็จะ
 ได้รับรางวัลเป็นการตอบแทน แต่ถ้าไม่สามารถทำได้ตามเป้าหมายก็จะถูกประเมินผลการปฏิบัติงานที่
 ต่ำ การดำเนินงานในลักษณะนี้จะเห็นได้ว่าค่อนข้างแข็งกระด้าง นอกจากผู้บริหารจะไม่ประเมิน
 ศักยภาพของพนักงานซึ่งเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดเกี่ยวกับกระบวนการทำงานแล้ว ยังขาดวิสัยทัศน์ที่ดีใน
 เรื่องของการประสานงานภายในหน่วยงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้พนักงานมีส่วนร่วมใน
 ขั้นตอนการวางแผนและแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น

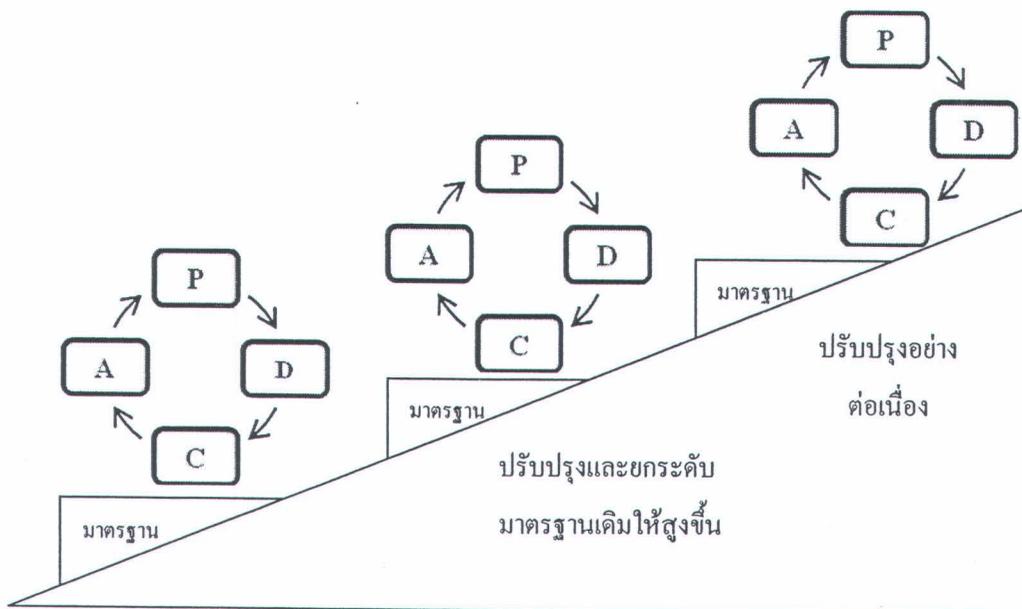
อย่างไรก็ตาม วงจร Deming ได้พัฒนาไปในทิศทางที่นุ่มนวลขึ้น ในประเทศญี่ปุ่นซึ่งได้ให้
 ความสำคัญกับพื้นฐานการบริหารงาน 2 อย่าง นั่นก็คือ การสื่อสารและความร่วมมือร่วมใจจากทุก
 คนในหน่วยงาน โดยผู้บริหารยังคงเป็นผู้กำหนดแผนงาน แต่จะสื่อสารผ่านช่องทางหัวหน้างาน
 และพนักงานตามลำดับขั้นเป้าหมายถูกกำหนดขึ้นตามความเหมาะสมเป็นไปได้

ภาพที่ 2.3 วงจร PDCA แบบญี่ปุ่น

(สุภชัย อาชีวะระงับโรค, 2549)

เราใช้วงจร PDCA เพื่อการปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง ทุกครั้งที่วงจรหมุนครบรอบก็จะเป็นแรงส่งให้หมุนในรอบต่อไป วิธีการใหม่ ๆ ที่ทำให้เกิดการปรับปรุงก็จะถูกจัดทำเป็นมาตรฐานการทำงาน ซึ่งจะทำให้การทำงานมีการพัฒนาอย่างไม่สิ้นสุด เราอาจเริ่มด้วยการปรับปรุงเล็ก ๆ น้อย ๆ ก่อนที่จะก้าวไปสู่การปรับปรุงที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 2.4 วงจร PDCA กับการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

(สุภชัย อาชีวะระงับโรค, 2549)

วงจร PDCA สามารถประยุกต์ใช้ได้กับทุก ๆ เรื่อง นับตั้งแต่กิจกรรมส่วนตัว เช่น การปรุงอาหาร การเดินทางไปทำงานในแต่ละวัน การตั้งเป้าหมายชีวิต การดำเนินงานในระดับบริษัท จนกระทั่งในระดับสถาบันการศึกษา หรือที่นำมาใช้ในระบบประกันคุณภาพการศึกษา

2.4.2 โครงสร้างของวงจร PDCA

สุภชัย อาชีวะระงับโรค (2549) ได้อธิบายว่า ขั้นตอนทั้ง 4 ขั้นตอนของวงจร PDCA ประกอบ ด้วย "การวางแผน" อย่างรอบคอบ เพื่อ " การปฏิบัติ " อย่างค่อยเป็นค่อยไป แล้วจึง

"ตรวจสอบ" ผลที่เกิดขึ้น วิธีการปฏิบัติใดมีประสิทธิภาพที่สุด ก็จะจัดให้เป็นมาตรฐาน หากไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ ก็ต้องมองหาวิธีการปฏิบัติใหม่หรือใช้ความพยายามให้มากขึ้นกว่าเดิม

ขั้นตอนการวางแผน (Plan)

ขั้นตอนการวางแผนครอบคลุมถึงการกำหนดกรอบหัวข้อที่ต้องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ซึ่งรวมถึงการพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน ฯลฯ พร้อมกับพิจารณาว่ามีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลใดบ้างเพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนั้น โดยระบุวิธีการเก็บข้อมูลให้ชัดเจน นอกจากนี้ จะต้องวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้ แล้วกำหนดทางเลือกในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

การวางแผนยังช่วยให้เราสามารถคาดการณ์สิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต และช่วยลดความสูญเสียต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ ทั้งในด้านแรงงาน วัสดุคิบั ชั่วโงมการทำงาน เงิน เวลา ฯลฯ โดยสรุปแล้ว การวางแผนช่วยให้รับรู้สภาพปัจจุบัน พร้อมกับกำหนดสภาพที่ต้องการให้เกิดขึ้นในอนาคต ด้วยการผสานประสบการณ์ ความรู้ และทักษะอย่างลงตัว โดยทั่วไปการวางแผนมีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภทหลัก ๆ ดังนี้

ประเภทที่ 1 การวางแผนเพื่ออนาคต เป็นการวางแผนสำหรับสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตหรือกำลังจะเกิดขึ้น บางอย่างเราไม่สามารถควบคุมสิ่งนั้นได้เลย แต่เป็นการเตรียมความพร้อมของเราสำหรับสิ่งนั้น

ประเภทที่ 2 การวางแผนเพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง เป็นการวางแผนเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเพื่อสภาพที่ดีขึ้น ซึ่งเราสามารถควบคุมผลที่เกิดในอนาคตได้ด้วยการเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ปัจจุบัน

ขั้นตอนการปฏิบัติ (DO)

ขั้นตอนการปฏิบัติ คือ การลงมือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตามทางเลือกที่ได้กำหนดไว้ในขั้นตอนการวางแผน ในขั้นนี้ต้องตรวจสอบระหว่างการปฏิบัติด้วยว่าได้ดำเนินไปในทิศทางที่ตั้งใจหรือไม่ พร้อมกับสื่อสารให้ผู้ที่เกี่ยวข้องรับทราบด้วย เราไม่ควรปล่อยให้ถึงวินาทีสุดท้ายเพื่อดูความคืบหน้าที่เกิดขึ้น หากเป็นการปรับปรุงในหน่วยงานผู้บริหารย่อมต้องการทราบความคืบหน้าอย่างแน่นอน เพื่อจะได้มั่นใจว่าโครงการปรับปรุงเกิดความผิดพลาดน้อยที่สุด

ขั้นตอนการตรวจสอบ (Check)

ขั้นตอนการตรวจสอบ คือ การประเมินผลที่ได้รับจากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แต่ขั้นตอนนี้มักจะถูกมองข้ามเสมอการตรวจสอบทำให้เราทราบว่า การปฏิบัติในขั้นที่สองสามารถบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้หรือไม่ สิ่งสำคัญก็คือ เราต้องรู้ว่า จะตรวจสอบอะไรบ้าง และบ่อยครั้งแค่ไหน ข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบจะเป็นประโยชน์สำหรับขั้นตอนถัดไป

ขั้นตอนการดำเนินงานให้เหมาะสม (Act)

ขั้นตอนการดำเนินงานให้เหมาะสมจะพิจารณาผลที่ได้จากการตรวจสอบ ซึ่งมีอยู่ 2 กรณี คือ ผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามแผนที่วางไว้ หรือไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้ หากเป็นกรณีแรก ก็ให้นำแนวทางหรือกระบวนการปฏิบัตินั้นมาจัดทำให้เป็นมาตรฐาน พร้อมทั้งหาวิธีการที่จะปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งอาจหมายถึงสามารถบรรลุเป้าหมายได้เร็วกว่าเดิม หรือเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่าเดิม หรือทำให้คุณภาพดียิ่งขึ้นก็ได้ แต่ถ้าหากเป็นกรณีที่สอง ซึ่งก็คือผลที่ได้ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ตามแผนที่วางไว้ เราควรรวบรวมข้อมูลที่รวบรวมไว้มาวิเคราะห์ และพิจารณาว่าควรจะมีการดำเนินการอย่างไรต่อไป

- มองหาทางเลือกใหม่ที่น่าจะเป็นไปได้
- ให้ความพยายามให้มากขึ้นกว่าเดิม
- ขอความช่วยเหลือจากผู้รู้
- เปลี่ยนเป้าหมายใหม่

การวางแผนการดำเนินงานเราต้องกำหนดเป้าหมายที่ต้องการบรรลุผลสำเร็จ อาจจะเป็นเป้าหมายระยะสั้น หรือเป้าหมายระยะยาวก็ได้ แต่เป้าหมายที่ดีจะต้อง SMARTER ซึ่งประกอบด้วย

Specific - เฉพาะเจาะจง มีความชัดเจน

Measurable - สามารถวัดและประเมินผลได้

Acceptable - เป็นที่ยอมรับได้ของผู้ปฏิบัติ

Realistic - ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง

Time Frame - มีกรอบเวลากำหนด

Extending - ทำท่าย และเพิ่มศักยภาพของผู้ปฏิบัติ

Rewarding - คู่มีค่ากับการปฏิบัติ

จากการสรุปได้ว่า วงจร PDCA คือ การดำเนินกิจกรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งคุณภาพ และความพึงพอใจ ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติ การตรวจสอบ และการดำเนินงานให้เหมาะสม ทั้งนี้ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ จึงควรยึดหลักวงจร PDCA ในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อให้เป็นชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ และทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ

2.5 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.5.1 ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2550) ได้อธิบายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community - Based Tourism) คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

พิมพ์ระวี โรจน์รุ่งสัจย์ (2553) กล่าวว่า การท่องเที่ยวชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดกระบวนการ ทิศทาง และรูปแบบการท่องเที่ยวของตนเอง ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยววนั้นๆ และมีส่วนได้ส่วนเสียที่เกิดจากการท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวที่จัดโดยชุมชนนั้นมีจุดขายที่หลากหลาย ทั้งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต การอนุรักษ์ รวมทั้งมีการพัฒนารูปแบบเพื่อสร้างความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นอย่างแท้จริง

คุณฉิษฐ์ ชาวนา, สุคำ, สุเต็ง, เป็ง, สายปัด, นคร, ทูเคอะ, แดง, สิงห์แก้ว, ผัด, มูลเหนือ, และประพันธ์ อุหมะ (2550) ได้สรุปว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะยั่งยืนได้ต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมมือกันจัดการทรัพยากรของตนเองที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดแก่ระบบนิเวศและความสัมพันธ์ทางสังคม วิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้งประโยชน์ การอนุรักษ์ และฟื้นฟู ซึ่งควรเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทุกขั้นตอน มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม แนวทางการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวต้องสอดคล้องกับศักยภาพของชุมชนทั้งทางพื้นที่และทางสังคมของชุมชน

สายรุ่ง ดินโคกสูง (2549) ได้อธิบายการท่องเที่ยวในชุมชนว่า เป็นการเปิดหมู่บ้านให้นักท่องเที่ยวเข้ามาหาประสบการณ์ พักผ่อนหย่อนใจกับธรรมชาติ ก่อให้เกิดการจับจ่ายใช้สอยภายในหมู่บ้าน โดยประชาชนในหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการจัดรูปแบบการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว

ตามแนวทางที่เหมาะสมกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ และได้สรุปภาพรวมของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า ปัจจัยภายในที่จะทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนประสบความสำเร็จ คือ ชาวบ้านมีจุดประสงค์ร่วมกัน ความรักและหวงแหนทรัพยากรของชุมชน การมีผู้นำที่มาจาก การเลือกตั้ง ความเป็นเครือญาติ การบริหารจัดการที่โปร่งใส ยุติธรรม และการให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการ ส่วนปัจจัยภายนอกที่จะทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนประสบความสำเร็จคือ การศึกษาคุณภาพ ภาวะเอื้อยบ รัฐและบริษัทเอกชนให้การสนับสนุน และการได้รับการยอมรับจากนักท่องเที่ยว ทั้งนี้จะต้องสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชน สร้างงานสร้างอาชีพแก่ชาวบ้าน การพัฒนาแบบเป็นกลุ่ม การรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้าน และทำให้ชุมชนมีความผูกพันอยู่กับธรรมชาติ จึงจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้

สินธุ์ สโรบล และอุดร วงษ์ทับทิม (2546) กล่าวว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน และมีการเตรียมความพร้อมของชุมชน ด้วยการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาของท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่สำคัญ ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ชาวบ้านควรเข้าถึงทรัพยากรและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวของท้องถิ่นโดยตรง รวมทั้งร่วมมือกันรักษาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เป็นมรดกของคนรุ่นลูกหลานและรุ่นต่อไป

World Tourism Organization (1998) อธิบายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในชุมชนว่า การท่องเที่ยวนำมาซึ่งทั้งผลประโยชน์และปัญหาต่างๆ ให้แก่ชุมชน ซึ่งถ้ามีการวางแผน พัฒนาการจัดการที่ดีแล้ว การท่องเที่ยวจะทำให้เกิดอาชีพในชุมชน รายได้ และเป็นโอกาสให้เกิดการประกอบธุรกิจ ซึ่งจะทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น นอกจากนี้ การท่องเที่ยวยังทำให้เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติในชุมชน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปะ งานหัตถกรรม และวัฒนธรรมประเพณี และช่วยในการพัฒนาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น เพราะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมา

2.5.2 กำเนิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2550) ได้อธิบายว่า ช่วงที่โลกตื่นตัวเรื่องการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและหาทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยว ช่วงปี 2535-2540 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เข้ามาเป็นกระแสใหม่และกระแสใหญ่ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย โดยการผลักดันของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในขณะที่การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based

Tourism: CBT) เริ่มก่อตั้งขึ้นเติบโตคู่ขนานไปกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการทำงานในระดับพื้นที่ของโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (REST) ซึ่งในช่วงดังกล่าว ชื่อที่เรียกงานการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ มีหลากหลายชื่อ อาทิ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวสีเขียว

หลังวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 รัฐบาลไทยใช้การท่องเที่ยวเป็นตัวกระตุ้นเศรษฐกิจ โดยประกาศให้ปี 2541-2542 เป็นปีส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย (Amazing Thailand) ในปี 2544 มีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product OTOP) หลังปี 2545 การท่องเที่ยวลงไปในชนบทหลากหลายรูปแบบ ในปี 2547 มีการให้มาตรฐานโฮมสเตย์ หรือเรียกชื่ออย่างเป็นทางการว่า ที่พักสัมผัสวัฒนธรรมชนบท

ณ ปัจจุบัน หากให้ชุมชนนิยามตนเองว่าเรียกชื่อการดำเนินการท่องเที่ยวของตนว่าชื่ออะไร จะพบว่ามีชื่อเรียก 4 ชื่อด้วยกันในกลุ่มชุมชนที่ทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ (การท่องเที่ยวโดยชุมชน, ม.ป.ป.)

ณัฐินี ศรีวงศ์ตระกูล, ดวงใจ คำรบชนสาร, และเมธิ ทองดี (2550) ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งที่ถูกคาดหวังจากคนในสังคมว่า เป็นเครื่องมือของการพัฒนาการท่องเที่ยวในปัจจุบันอันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน และจะเป็นสิ่งที่จะช่วยในการพัฒนาสังคมและคนในสังคม โดยการดำเนินงานการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ แต่อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวโดยชุมชนก็ไม่ใช่คำตอบสุดท้ายหรือเป็นสูตรสำเร็จของการพัฒนาชุมชนหรือการแก้ไขปัญหาของชุมชนหรือการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในทางกลับกันอาจพบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจเป็นเครื่องมือที่ส่งผลกระทบโดยตรงกับชุมชนที่ต้องมีการพัฒนาอย่างมาก โดยเฉพาะกับชุมชนที่มีสภาพของชุมชนแบบหลวมๆ หรือเป็นชุมชนที่อ่อนแอ ดังนั้นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำเป็นต้องมีการคัดเลือกชุมชนที่จะส่งเสริมโดยมองลึกลงไปที่ศักยภาพของพื้นที่และศักยภาพความเข้มแข็งและความพร้อมของคนในชุมชน และไม่มองข้ามความต้องการที่แท้จริงอันเกิดขึ้นจากชุมชนเป็นหลักไม่ใช่คนภายนอก

2.5.3 ความสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พิมพ์ระวี โรจน์รุ่งสัจด์ (2553) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความสำคัญหลายด้านคือ

- มีความสำคัญต่อการวางแผนทางการท่องเที่ยว เนื่องจากการที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวไปให้ได้อย่างยั่งยืนแล้ว ต้องมีกระบวนการการที่มีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะการวางแผนเพื่อ

ดำเนินการการท่องเที่ยวของชุมชนของตน และในการวางแผนระดับประเทศก็ควรที่จะคำนึงถึงชุมชนเป็นพื้นฐาน เช่น ลักษณะแวดล้อม ความเหมาะสมโดยภาพรวม เป็นต้น

- มีความสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เนื่องจากการริเริ่มการท่องเที่ยวชุมชนนั้นควรที่จะเกิดจากความสมัครใจของชุมชนเป็นหลักก่อนเป็นสิ่งแรก และให้ชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อการมีส่วนร่วมอย่างถูกต้องทิศทาง และผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวควรกระจายสู่ชุมชนอย่างยุติธรรม ความยั่งยืนที่เกิดขึ้นนั้นจะเกิดได้ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

- มีความสำคัญต่อองค์กรในทุกระดับ คือ โลก กลุ่มประเทศ ประเทศ ภูมิภาค เนื่องจากการบริหารจัดการการท่องเที่ยวนั้น ควรที่จะได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกระดับ ซึ่งเห็นได้ชัดเจนในรูปแบบขององค์กรตั้งแต่ระดับโลกจนถึงระดับท้องถิ่น ซึ่งให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านของการบริหารจัดการการท่องเที่ยว เนื่องจากเข้าใจว่าการท่องเที่ยวจะสำเร็จไปได้ยากหากขาดความร่วมมือจากชุมชนอย่างแท้จริง

- เป็นรายได้ที่สำคัญสู่ชุมชน โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา/ยากจน ความสำคัญของการท่องเที่ยวชุมชนที่หลายๆ ประเทศมองเป็นหลักโดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนา คือ การนำรายได้มาสู่ชุมชนไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของรายได้หลักหรือรายได้เสริม เพื่อที่จะได้รับการร่วมมือจากชุมชน ทั้งนี้ต้องเกิดการบริหารจัดการและการกระจายผลประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยุติธรรม

วิลาลักษณ์ รัตนเพียรธัมมะ, ดวงทิพย์ จันทร์อ่วม, นวลจันทร์ โชติคุณากร, จรรยา ไพโรจน์กุล, และจุฬาลักษณ์ แก้วศิระวงศ์ (2550 อ้างจาก พงนา สนวนศรี, 2546) ได้ให้ความเห็นว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะตัว แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไป ซึ่งผู้ที่นำแนวความคิดนี้ไปปฏิบัติควรต้องทำความเข้าใจถึงเบื้องหลัง ความคิด หลักการ ความหมายและองค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน อีกทั้งการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นไม่ได้เป็นเพียงผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว (Tourism Product) ซึ่งเมื่อถูกผลิตขึ้นแล้วจะหมุนไปตามกลไกการตลาดและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว หากแต่การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นการพัฒนาชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ โดยการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น จากนั้นได้เสนอหลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism Principles) เพื่อเป็นการช่วยให้เห็นจุดยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนคือ

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทาง
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจของตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมของท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน

วิลโล๊กซ์ รัตนเพียรธัมมะ, ดวงทิพย์ จันทร์อ่วม, นวลจันทร์ โชติคุณากร, จรรยา ไพโรจน์กุล, และจุฬาลักษณ์ แก้วสิวะวงศ์ (2550 อ้างจาก Fennell, 1999) ยังได้เสนอคุณสมบัติที่สำคัญของการท่องเที่ยวชุมชนดังกล่าวว่า จะต้องประกอบไปด้วย 5 ประการ ได้แก่

1. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่มีผลกำไรตอบแทนมายังครอบครัวของสมาชิกในชุมชน ในฐานะการเปิดให้เป็นที่พักอาศัยของนักท่องเที่ยวในชุมชนนั้นๆ โดยไม่ต้องผ่านนายหน้าใดๆ อันจัดเป็นการสร้างรายได้ทางตรงแก่คนในชุมชน
2. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนได้รับประโยชน์โดยรวมอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสาธารณูปโภค และการยกระดับความเป็นอยู่ที่ยั่งยืน “เพื่อสมาชิกในชุมชน” แต่ไม่ใช่ “เพื่อนักท่องเที่ยว”
3. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดความตึงเครียดด้านสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน อันเนื่องมาจากความพยายามนำความทันสมัยแบบตะวันตกเข้ามาสู่ชุมชน
4. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างจิตสำนึกในการเคารพและรักษาสิ่งแวดล้อม สังคม ตลอดจนวัฒนธรรมในชุมชนให้เกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยว
5. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีงามระหว่างประเทศ ทั้งในระดับนานาชาติ นานาภูมิภาค ที่ล้วนอยู่ภายใต้ขนานวัฒนธรรม โดยนัยนี้การท่องเที่ยวชุมชนต้องเป็นการ

ท่องเที่ยวที่สอนให้นักท่องเที่ยวเคารพในความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม และไม่มองว่าใคร “เจริญกว่า” และใคร “ด้อยกว่า”

การมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเริ่มมีได้ตั้งแต่การให้ข้อมูลของท้องถิ่น การเตรียมการจัดการ การควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากร การมีส่วนร่วมในการบริหาร และการได้ประโยชน์จากการบริการ โดยชุมชนจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มีกิจกรรมในการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จะต้องไม่เป็นการเบียดบังทำลายสิ่งแวดล้อม ดังนั้น องค์กรชุมชนจึงมีความสำคัญในกระบวนการมีส่วนร่วม องค์กรของชุมชนอาจเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวของประชาชนในชุมชน เป็นองค์กรภายใต้กฎหมายที่กำหนดบทบาทของปัจเจกบุคคล ฉะนั้น จึงควรผลักดันให้ องค์กรดังกล่าวเป็นองค์กรของประชาชนที่แท้จริง เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการท่องเที่ยวดังกล่าว ดังนั้น การมีส่วนร่วมที่ดีต้องให้ความสำคัญแก่กลุ่มบุคคลมากกว่าลักษณะปัจเจกบุคคล

Greg Richards and Derek Hall (2000) กล่าวว่า การท่องเที่ยวจะช่วยเพิ่มระดับความสำคัญ ของชุมชนบนโลก ความจำเป็นในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะกลายเป็นความสำคัญ ประการแรก การท่องเที่ยวจะต้องอาศัยคนในชุมชนเป็นทรัพยากรเบื้องต้น และต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว ชุมชนเป็นจุดประสงค์เบื้องต้นที่ทำให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยว หาประสบการณ์ชีวิต ค้นหาความแตกต่างของแต่ละชุมชน

2.5.4 องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2550) ได้อธิบายว่าองค์ประกอบหลักของ CBT มีอยู่ 4 ด้าน กล่าวคือ

- 1) ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม
- 2) องค์กรชุมชน
- 3) การจัดการ
- 4) การเรียนรู้

ประเด็นสำคัญของแต่ละองค์ประกอบของ CBT ได้แก่

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

- ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิธีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
- ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

ด้านองค์กรชุมชน

- ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน

- มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย
- ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

ด้านการจัดการ

- มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว
- มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้
- มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม
- มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ด้านการเรียนรู้

- ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง
- มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน
- สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2550) ได้อธิบายว่า การท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยว กับทรัพยากรที่ชุมชนใช้เป็นฐานการผลิตเป็นทรัพยากรเดียวกัน วัฒนธรรมธรรมชาติและสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนเรื่องจิตวิญญาณของชุมชน ในการสร้างสัมพันธ์กันภายในชุมชนและการสัมพันธ์กับภายนอก ควรจะเชื่อมโยงให้เห็นการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2550) ได้อธิบายว่า Ecotourism (อีโคทัวริซึม) ภาษาราชการเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แต่หลายชุมชนหรือหลายองค์กร เรียกการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งความแตกต่างของอีโคทัวริซึม กับ CBT คือ CBT เน้นที่ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการทำงาน แต่อีโคทัวริซึม ธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง ชุมชนเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่ง

Homestay (โฮมสเตย์) ภาษาราชการเรียกว่า ที่พักสัมผัสวัฒนธรรมชนบท มีความแตกต่างจาก CBT คือ เน้นบ้านเป็นศูนย์กลาง แต่ CBT ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการบริหารจัดการที่ชัดเจนในรูปองค์กรชุมชน

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2550) ได้อธิบายว่า CBT เป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว

ในขณะเดียวกันในภาพรวมของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เข้าไปมีบทบาทในการสร้างคุณภาพใหม่ของการท่องเที่ยวให้มีความหมายมากกว่าการพักผ่อน ความสนุกสนาน และความบันเทิง หากได้เปิดมิติของการท่องเที่ยวเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเคารพคนในท้องถิ่น

2.5.5 หลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2550) ได้อธิบายว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนมีหลักการดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

การที่จะให้ชุมชนดำเนินการท่องเที่ยวตามหลักการดังกล่าวข้างต้น มีความจำเป็นที่จะต้องเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันก็ต้องมีแรงจูงใจกับคนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวทั่วไป กระตุ้นให้คนในสังคมเห็นความสำคัญและเป็นนักท่องเที่ยวที่สนใจการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือน นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มการรับรู้และความเข้าใจในบทบาทของชุมชนท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเป็นการกำลังใจหรือสนับสนุนให้เกิดความต่อเนื่องในการทำงานอนุรักษ์ทั้งด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่ได้เกิดจากการตอบคำถามว่า ชุมชนจะได้ประโยชน์อย่างไรจากการท่องเที่ยว แต่เป็นการสร้างโจทย์ใหม่ว่า การท่องเที่ยวจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนได้อย่างไร

2.5.6 การท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชน

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2550) ได้อธิบายว่า จากการประชุมระดับโลกเรื่องสิ่งแวดล้อมโลก Earth Summit ในปี 2535 นับเป็นจุดเริ่มในการผลักดันความคิดเรื่องการพัฒนาที่

ยังยื่นส่งอิทธิพลถึงการให้ความสำคัญเรื่องการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนจากกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว
3 ประการ กล่าวคือ

1. กระแสความต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวที่สนใจการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้
3. กระแสความต้องการในการพัฒนาคนและให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

ท้องถิ่น

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นความพยายามหนึ่งของการสร้างทางเลือกในการพัฒนาใน
ประเด็นการท่องเที่ยวที่ให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากท่องเที่ยว และมี
บทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนา

2.5.7 รูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

วิไลลักษณ์ รัตนเพียร ชัมมะ, ดวงทิพย์ จันทร์อ่วม, นวลจันทร์ โชติคุณากร,
จรรยา ไพโรจน์กุล, และจุฬาลักษณ์ แก้วศิระวงศ์ (2550 อ้างจาก บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2542) ได้
เสนอรูปแบบ วิธีการ และแนวคิดของการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดังนี้

1. รูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

รูปแบบที่ 1 ชักชวนให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว
อย่างยั่งยืน รูปแบบนี้ รัฐบาลเป็นผู้วางนโยบายและวางแผนโครงการ การพัฒนาการท่องเที่ยวด้วย
ตนเอง ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นไม่มีส่วนร่วมในการวางแผน และจัดทำโครงการท่องเที่ยวเลย
แต่จะถูกชักชวนจากรัฐบาลให้เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการท่องเที่ยว

รูปแบบที่ 2 การให้องค์กรชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการเจรจาต่อรองสำหรับ
วางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งรูปแบบนี้ รัฐบาลและตัวแทนขององค์กรชุมชนท้องถิ่น
เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน แม้ว่าในความจริงการริเริ่มโครงการ
ท่องเที่ยวจะมาจากรัฐบาลกลางก็ตาม แต่องค์กรชุมชนท้องถิ่นสามารถเข้าร่วมตัดสินใจเจรจา
ต่อรองผลประโยชน์กับรัฐบาลได้ เพื่อมิให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของ
ชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบนี้ องค์กรชุมชนท้องถิ่นจะต้องมีศักยภาพสูงและมีความตื่นตัวในการรักษา
ผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นตนเองให้มากที่สุด

รูปแบบที่ 3 การให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนด้วยตนเอง
รูปแบบนี้ ชุมชนท้องถิ่นจะเป็นผู้จัดการควบคุมและวางแผนพัฒนาการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวด้วย

ตนเองอย่างสิ้นเชิง นับเป็นรูปแบบของการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอย่างแท้จริง โดยไม่อาศัยความคิดริเริ่ม และชักจูงจากบุคคลภายนอกหรือรัฐบาลประชาชนหรือองค์กรชุมชนท้องถิ่น สามารถวิเคราะห์และตัดสินใจเกี่ยวกับประชาชนหรือองค์กรชุมชนท้องถิ่น สามารถวิเคราะห์และตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหา และแนวทางการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ตลอดจนเปิดโอกาสอย่างเต็มที่แก่ชุมชนท้องถิ่น ให้เข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์ แต่ละชุมชนท้องถิ่นต้องมีความพร้อมและประสิทธิภาพสูง

2. วิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน

วิธีการที่ 1 การร่วมประชุมวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการร่วมถกปัญหาของการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชุมชนท้องถิ่น เพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชนชุมชนท้องถิ่นในเรื่องการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

วิธีการที่ 2 การให้คำปรึกษาในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการให้ประชาชนในชุมชนหรือในชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการบริหารโครงการท่องเที่ยว เพื่อให้ความมั่นใจว่า มีเสียงของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และร่วมในการตัดสินใจวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

วิธีการที่ 3 การสำรวจความคิดเห็นในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น โดยให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้มีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นด้านการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว

วิธีการที่ 4 การประสานงานร่วมกันในวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วม ตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนกลุ่มเข้าไปร่วมงานบริหารหรือการจัดการหรือร่วมในคณะกรรมการที่ปรึกษาจากฝ่ายประชาชนในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว

วิธีการที่ 5 การไต่สวนสาธารณะในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการไต่สวนข้อมูลจากประชาชนในชุมชนท้องถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็น ก่อนที่รัฐบาลจะตัดสินใจในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว

วิธีการที่ 6 การออกเสียงประชามติโดยตรงในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการตอบคำถามรัฐบาล โดยให้ประชาชนทุกคนในสังคมออกความคิดเห็น โดยตรงต่อรัฐบาล และให้ทุกคนในสังคมเป็นผู้ตัดสินใจแทนรัฐบาล ในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

วิไลลักษณ์ รัตนเพียรธัมมะ, ดวงทิพย์ จันทร์อ่วม, นวลจันทร์ โชติคุณากร, จรรยา ไพโรจน์กุล, และจุฬาลักษณ์ แก้วศิระวงศ์ (2550 อ้างจาก Fennell, 1999) กล่าวว่า รูปแบบของชุมชนในการรองรับการท่องเที่ยว อาจมีหลายรูปแบบ เมื่อพิจารณาจากพื้นฐานวัฒนธรรม การปกครองท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชนไทยรูปแบบที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพในระดับปฏิบัติ ควรมีรูปแบบเป็นองค์กริ่งอิสระ ไม่เป็นทางการเกินไป ไม่อิสระเกินไป โดยมีระบบการได้รับผลประโยชน์ร่วมกันเป็นครรลองผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่ควรได้รับมี อาทิ

1) ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมเกิดแก่คนในชุมชนส่วนใหญ่ ให้มีงานสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

2) ผลประโยชน์ทางสังคม คือ มีสวัสดิการที่ดี สังคมมีความมั่นคงและสามารถดำรงเอกลักษณ์ทางสังคมของตนไว้ได้

3) ความรู้ความเข้าใจและความตระหนักในความสำคัญของสิ่งแวดล้อม มีความเข้าใจการอนุรักษ์และร่วมมือพัฒนาเพื่อความยั่งยืน

4) ความภาคภูมิใจ มีความสุขในการเป็นอยู่ มีความร่วมมือในชุมชน เกิดความรักและห่วงแหนพร้อมจะอนุรักษ์หรือพัฒนาอย่างสร้างสรรค์

อนึ่ง หากชุมชนมีส่วนร่วมมากหรือมีอำนาจเพียงพอในการร่วมควบคุมการท่องเที่ยว จะช่วยให้เกิดการพัฒนาคอนเป็นอย่างดี อีกทั้งสามารถจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม และเกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การให้ชุมชนมีส่วนร่วมสิ่งสำคัญที่จำเป็น คือ การให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ในการดูแลรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการเพิ่มทักษะในการจัดการและประสานงานกับภายนอก

การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในท้องถิ่น จึงต้องเป็นการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น (Local Benefit) ซึ่งหมายถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต การได้รับผลตอบแทนมาบำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยวและท้ายที่สุดชุมชนสามารถควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ มีการรักษาระบบนิเวศที่ยั่งยืน สังคมพัฒนาอย่างเหมาะสม มีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยการพัฒนาการของชุมชนเอง

2.5.8 สถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชน

สำนักกองทุนทรัพยากรกองทุนการวิจัย (สกว.) (สินธุ์ สโรบล, 2546) ได้สรุปประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนี้

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวอันหลากหลายของชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของทรัพยากรอันหลากหลาย ตั้งอยู่บนแนวคิดที่เน้นความสำคัญของการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม อัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีวิถีชีวิตและประเพณีแตกต่างกันออกไป การเคารพต่อความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมของชุมชนท้องถิ่น โดยมีจุดมุ่งหมายให้ชุมชนท้องถิ่นมีสำนึกและความภาคภูมิใจ ในอัตลักษณ์และวัฒนธรรมประเพณีของตน สามารถอธิบายให้คนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้ และเข้าใจว่ามีความสวยงามและมีคุณค่าอย่างไร อันรวมไปถึงพัฒนาการของวัฒนธรรม ประเพณี ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

2. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของการจัดการการพิจารณาในประเด็นที่เน้นการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนเงื่อนไขของการจัดการที่มีความรับผิดชอบผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม รวมทั้งมีการจัดการที่ยั่งยืน ครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขตโดยเน้นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน ภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่น กับธรรมชาติในฐานะเป็นวิถีชีวิตที่เกื้อกูลในระบบนิเวศเดียวกัน ซึ่งไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้ ภายใต้หลักการที่ว่า ผู้ที่ดูแลรักษาทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษา

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการจัดกระบวนการที่สนับสนุนของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับธรรมชาติ ในลักษณะเป็นการเกื้อหนุนกันระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากร การท่องเที่ยวกับการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น รวมทั้งมีความพยายามในการนำเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะเป็นการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวออกไปในวงกว้างไม่เพียงแต่ชุมชนเท่านั้นหาก รวมถึง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย อย่างไรก็ตามความสำเร็จของการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้นอยู่กับหลักการสำคัญของการสร้างแรงจูงใจ ให้ผู้เข้าร่วมขบวนการจัดการการท่องเที่ยว

เชิงนิเวศได้ทำการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและได้รับประโยชน์โดยตรงจากการกระทำของตน อีกด้วย

3. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของกระบวนการและกิจกรรมการพิจารณาในประเด็นนี้ เน้นให้มีการสร้างระบบการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้อง ทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา ทั้งนี้การท่องเที่ยวอาจสร้างความตระหนัก และปลูกจิตสำนึกของชุมชนในฐานะ ภายใต้บริบทของสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง มีการสร้างดุลยภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตรกรรมกับการประกอบอาชีพของชาวบ้านที่ผูกโยงกับฐานทรัพยากรของชุมชน รวมทั้งการจรรโลงสร้างสรรค์ความเป็นธรรมภายในสังคม และการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้การเอารัดเอาเปรียบของบริษัทนำเที่ยวจากภายนอก

การท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจไม่จำกัดอยู่แค่เพียงชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือหมู่บ้านแห่งใดแห่งหนึ่งอย่างใด ๆ ได้ แต่อาจมีการรวมตัวกันของชุมชนหลาย ๆ แห่ง สร้างเครือข่ายการจัดการการท่องเที่ยวร่วมกัน เพื่อให้การบริหารและการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีเป้าหมายในการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ สร้างความตระหนัก และปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยว และประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนผู้ประกอบการท่องเที่ยว องค์กรเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม เพื่อการจัดทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นและแหล่งท่องเที่ยว

4. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทการมีส่วนร่วมของชุมชนการพิจารณาการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้านนี้ เป็นการคำนึงถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น และหมายรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทน โดยมีจุดหมายปลายทางในการกลับมาบำรุงดูแลรักษา และจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย

ในทางปฏิบัติ ท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้อาจเริ่มต้นจากชุมชนระดับรากหญ้า จนถึงองค์การปกครองท้องถิ่นและอาจรวมถึง การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง

5. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในมิติของการพัฒนาองค์การชุมชนการพิจารณาในบริบทนี้เป็นการพยายามจะชี้ให้เห็นถึงบทบาทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในการพัฒนาองค์การชุมชนท้องถิ่น ควบคู่กับการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมอย่างยั่งยืนซึ่งชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ กำลังดำเนินอยู่ และกำลังจะดำเนินการต่อไปนั้นเป็นเครื่องมือและกลไกของชุมชนท้องถิ่น ในฐานะที่เป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือก เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม ประเพณีอันหลากหลายของชุมชน และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น

ด้วยเหตุนี้ การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งของทางเลือกใหม่ ในการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นหลากหลายด้าน เช่น เศรษฐกิจของชุมชน การจัดการทรัพยากรของชุมชน ทางเลือกในการ ประกอบอาชีพ รวมทั้งการสร้างเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างแท้จริงในชุมชนท้องถิ่น

นอกจากนี้การที่ภาคเอกชนบางแห่ง บางจังหวัด ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการ การท่องเที่ยว ซึ่งเน้นการสร้างรายได้และความเจริญเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว และบางครั้งได้มีผลกระทบต่อการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อันเนื่องมาจากชุมชนท้องถิ่นขาดอำนาจในการจัดการการท่องเที่ยวของ ตน จึงมีความจำเป็นที่จะมีการกำหนดบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหาร ส่วนตำบล (อบต.) ให้เข้ามามีบทบาทสำคัญร่วมกับชุมชน ในการจัดการและหารูปแบบของการ ท่องเที่ยวในบริบทของชุมชนท้องถิ่น อันจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และระบบการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติให้กับชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวโดย ชุมชน เป็นการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน โดยใช้ทรัพยากรการ ท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่นในด้านเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรมการท่องเที่ยวโดยมีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ โดยการนำเอาทรัพยากร ที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่างมาใช้เป็นปัจจัยในการจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งจะต้องมีการคำนึงถึงผลกระทบ

ที่จะเกิดขึ้นในด้านต่างๆ ทั้งในด้านดีและไม่ดีเพื่อนำไปเป็นแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ชุมชนสูงสุด

2.5.9 ความหมายของชุมชนต้นแบบ

ธีระ สลักเพชร (2554) กล่าวว่า ชุมชนต้นแบบ หมายถึง ชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่น่าสนใจ

ธวัชชัย ทิมอุณหเถียร (2546) กล่าวว่า ชุมชนต้นแบบ หมายถึง ชุมชนที่มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนทั้งการผลิตและการรับนักท่องเที่ยว

องค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด (ม.ป.ป.) อธิบายว่า หมู่บ้านต้นแบบ คือ หมู่บ้านที่มีศักยภาพในการพัฒนาสูง เพราะผู้นำชุมชนเป็นนักพัฒนา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ราษฎรในหมู่บ้าน ภายในชุมชนมีความรักความสามัคคี รู้จักแบ่งปันและเป็นหมู่บ้านที่ได้นำหลักการในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

จากการศึกษาสรุปได้ว่า ชุมชนต้นแบบ หมายถึง กลุ่มของบุคคลในตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ที่มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานในด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้า การจักสาน และการนวดแผนไทย โดยคนในชุมชนมีรายได้จากการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.6 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.6.1 ความหมายของภูมิปัญญา

สำนักพัฒนาเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร (ม.ป.ป.) ได้อธิบายว่า

ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมและความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์

ภูมิปัญญา เป็นเรื่องที่ตั้งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้

ภูมิปัญญา หมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน การที่
 ชาวารู้จักวิธีทำนา การไถนา การเอาควายมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยใช้ควาย รู้จัก
 สานกระบุง ตะกร้าเอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวัน เรียกว่าภูมิปัญญาทั้งสิ้น

ภูมิปัญญา เป็นผลึกขององค์ความรู้ที่มีกระบวนการสั่งสม สืบทอด กลั่นกรอง กับมา
 ยาวนาน มีที่มาหลากหลายแต่ได้ประสบประสานกันจนเป็นเหลี่ยมกรณีที่จรัสแสงคงทนและทำทาย
 ตลอดกาลเวลา ความรู้อาจจะไม่ได้เป็นเอกภาพ แต่ภูมิปัญญาจัดว่าเป็นเอกลักษณ์

ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถของคนใน
 ท้องถิ่นที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเป็น
 องค์กรวม และมีคุณค่าทางวัฒนธรรม

2.6.2 ประเภทของภูมิปัญญา

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นองค์ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอด
 กันมา เป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงการแก้ปัญหา การปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดไปสู่คน
 รุ่นต่อไป เพื่อการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์ จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมชาติ ของเผ่าพันธุ์หรือเป็น
 วิถีชีวิตของชาวบ้าน

2. ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นวิธีการปฏิบัติของชาวบ้าน ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ แนวทาง
 แก้ปัญหาแต่ละเรื่อง แต่ละประสบการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อม ซึ่งจะมีเงื่อนไขปัจจัยเฉพาะแตกต่างกัน
 กันไป นำมาใช้แก้ไขปัญหาคืออาศัยศักยภาพที่มีอยู่โดยชาวบ้านคิดเอง เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์
 และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต หรือเป็นความรู้ของชาวบ้านที่ผ่านการปฏิบัติมาแล้วอย่างโชก
 โชน เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม เป็นความรู้ที่ปฏิบัติได้มีพลังและสำคัญยิ่ง ช่วยให้
 ชาวบ้านมีชีวิตอยู่รอดสร้างสรรค์การผลิตและช่วยในด้านการทำงาน เป็นโครงสร้างความรู้ที่มี
 หลักการ มีเหตุ มีผลในตัวเอง

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคน ผ่านกระบวนการ
 ศึกษา สังเกต คิดว่าวิเคราะห์จนเกิดปัญญาและตกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจาก
 ความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง จัดว่าเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การ
 แก้ปัญหาจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่
 ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวผู้รู้เอง จึงควรมีการสืบค้นรวบรวม ศึกษา ถ่ายทอด พัฒนาและ
 นำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง

4. ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะของคนไทยที่เกิดจากการ
 ส่งเสริมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการการเลือกสรร เรียนรู้ปรุงแต่งและถ่ายทอดสืบทอดกัน

มา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

2.6.2 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น พอสรุปได้ดังนี้

1. เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรม
2. แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
4. เป็นเรื่องของ การแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม
5. เป็นแกนหลักหรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ
6. มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
7. มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา
8. มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์
9. มีบูรณาการสูง
10. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
11. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

ศูนย์กลางความรู้แห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ม.ป.ป.) ได้อธิบายความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุล ที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายทำลายกัน ทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำ คอยให้คำแนะนำตักเตือน ตัดสิน และลงโทษหากมีการละเมิด ชาวบ้านเคารพธรรมชาติรอบตัว ดิน น้ำ ป่า เขา ข้าว แคน ลม ฝน โลก และจักรวาล ชาวบ้านเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ พ่อแม่ปู่ย่าตายาย ทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ ความสามารถของคนในท้องถิ่นที่ได้มาจากการถ่ายทอดประสบการณ์ของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ และมีคุณค่าทางวัฒนธรรม การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเป็นการสืบทอดความรู้ให้คงอยู่ และนำไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับยุคสมัย ปัจจุบันการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้มีแนวโน้มที่จะมีมากขึ้น เนื่องจากคนรุ่นใหม่เริ่มให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และสืบทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษมากขึ้น

2.7 ทฤษฎีเกี่ยวกับมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว (2549) ได้จัดกำหนดเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และได้อธิบายเกี่ยวกับนิยามความสำคัญ ความสำคัญของมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงกรอบแนวคิดและการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ดังนี้

2.7.1 นิยามความสำคัญ

มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attraction Standard) หมายถึงแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มี องค์ประกอบ 3 ประการ คือ ศักยภาพในการดึงดูดใจ ด้านการท่องเที่ยว ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว และการบริหารจัดการ ทั้งนี้ในแต่ละองค์ประกอบจะมีหลักเกณฑ์และดัชนีชี้วัดในการพิจารณาความมีศักยภาพ ความมีประสิทธิภาพ และความมีคุณภาพ เพื่อใช้ในการประเมินมาตรฐานของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นด้วย

ดัชนี (Index) หมายถึง ปัจจัยหรือตัวแปรที่ถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อใช้กำหนดคุณลักษณะขององค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว

ตัวชี้วัด (Indicator) หมายถึง ปัจจัยหรือตัวแปรที่กำหนดขึ้นเพื่อแสดงถึงคุณสมบัติของแต่ละดัชนีซึ่งตัวชี้วัดในการประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมีทั้งที่อยู่ในรูปของค่าเชิงคุณภาพหรือในรูปของค่าเชิงปริมาณ

2.7.2 ความสำคัญของมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมีความแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นมรดกแห่งสังคม มีทั้งส่วนจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น ศิลปะ ขนบธรรมเนียม ประเพณีรูปแบบการดำรงชีวิต การแต่งกาย เครื่องมือเครื่องใช้ อาหารการกิน งานเทศกาล ประเพณี เป็นต้น นอกจากนี้วัฒนธรรมยังเป็นการส่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ และภูมิปัญญาทั้งหมดที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้นๆ อยู่รอด และเจริญสืบต่อไป และเป็นอยู่มาจนถึงปัจจุบัน และสามารถเจริญงอกงามต่อไป

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายและมีเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นจุดดึงดูดสำคัญด้านการท่องเที่ยว แต่การเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือขาดการจัดการที่ดีทำให้คุณค่าทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นจนขาดความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของพื้นที่ และส่งผลกระทบทางลบต่อการท่องเที่ยวในที่สุด ดังนั้นการกำหนดกรอบหรือเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ชัดเจนสำหรับให้หน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลแหล่งท่องเที่ยวได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเพื่อยกระดับมาตรฐานในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของประเทศไทย และยังสามารถใช้เป็นสิ่งบ่งบอกให้นักท่องเที่ยวรับรู้ในคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว และมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจเลือกใช้บริการ ซึ่งหมายถึงการเพิ่มขึ้นของรายได้ทางการท่องเที่ยวด้วย รวมทั้งเป็นการเพิ่มมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวของประเทศไทยให้เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น

2.7.3 ประเภทของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) แหล่งความเป็นอยู่และวิถีชีวิต

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทนี้ ผู้เยี่ยมชมสามารถสังเกตความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนนั้น โดยตนเองมิได้เข้าไปมีส่วนร่วม เช่น ชุมชนของชนเผ่า ศูนย์วัฒนธรรม คุณค่าต่อส่วนรวมอยู่ที่การช่วยรักษาความหลากหลายของเชื้อชาติ คุณค่าต่อผู้เยี่ยมชมอยู่ที่การได้รับความรู้ วิสัยทัศน์ ความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มชนเผ่าต่างๆ และภูมิปัญญาของชนเผ่า ตัวอย่างเช่น บ้านกะเหรี่ยงทิโพจิ จังหวัดตาก บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น

รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท ซึ่งหมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษมีความโดดเด่น เพื่อความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ ความสำเร็จสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

2) แหล่งวัฒนธรรมประเพณี และหัตถกรรมพื้นเมือง

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทนี้ ผู้เยี่ยมชมสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี และซื้อสินค้าของที่ระลึกจากผู้ประกอบการหัตถกรรม คุณค่าต่อส่วนรวมอยู่ที่การรักษาและรักษาความหลากหลายของวัฒนธรรม คุณค่าต่อผู้เยี่ยมชมอยู่ที่ความพอใจจากการเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี และการได้ซื้อสิ่งของที่ระลึกที่พอใจ ตัวอย่างเช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

รูปแบบการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ จึงเป็นการท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งหมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้นได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพ พิธีกรรมต่างๆ และได้รับความรู้ มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว

2.7.4 กรอบแนวคิดและการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การที่นักท่องเที่ยวจะเลือกเข้าไปเยี่ยมชมในแหล่งท่องเที่ยวใดนั้น แหล่งท่องเที่ยวนั้นจะต้องมีความดึงดูดใจและความน่าสนใจอยู่ในระดับที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวได้ ซึ่งศักยภาพในการดึงดูดใจสำหรับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประกอบด้วยหลายปัจจัย ได้แก่ คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ความเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว ความสะดวกในการเข้าถึง ความปลอดภัย และความสามารถในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากองค์ประกอบด้านศักยภาพในการดึงดูดใจแล้ว แหล่งท่องเที่ยวควรมีศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยวด้วย ไม่ว่าจะเป็นในด้านการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน และการสนับสนุนทางด้านนโยบาย ด้านงบประมาณ และด้านบุคลากร จากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้แหล่งท่องเที่ยวสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม การที่แหล่งท่องเที่ยวจะสามารถดำรงอยู่ได้นั้น การบริหารจัดการเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญ ทั้งในด้านการจัดการด้านการอนุรักษ์ การฟื้นฟูสภาพของแหล่งท่องเที่ยว การมีมาตรการป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับตัวแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการจัดการด้านการบริการและการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวที่เหมาะสม นอกจากนี้ จากเป้าหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นการท่องเที่ยว เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความเข้าใจต่อวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของท้องถิ่น รวมถึงการสร้างจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อการรักษาวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยว นั้น ทำให้การกำหนดเกณฑ์มาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวในครั้งนี้จึงให้ความสำคัญต่อการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก รวมทั้งการจัดการด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นด้วย

จากแนวคิดในการกำหนดมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้น ทางคณะผู้ศึกษาจึงได้กำหนดองค์ประกอบพื้นฐานสำหรับประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ 3 ด้าน ได้แก่

องค์ประกอบที่ 1 ศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว

หมายถึง การที่แหล่งท่องเที่ยวมีจุดดึงดูดความสนใจหรือมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสามารถสร้างความประทับใจและความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว เช่น มีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตและภูมิปัญญา มีความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม และจากการที่วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมของมนุษย์ที่สั่งสมมาแต่อดีตและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น ความสามารถในการสืบทอดทางวัฒนธรรม ความต่อเนื่องของการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม ความผูกพันต่อท้องถิ่น และความเข้มแข็งในการรักษาวัฒนธรรม จึงมีความสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมให้คงอยู่ ซึ่งเป็นจุดเสริมศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว

เชิงวัฒนธรรมที่สำคัญ อีกทั้งศักยภาพในทางกายภาพและการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัย และความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวด้วย

สำหรับองค์ประกอบด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา 2 ด้าน ได้แก่

1. คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ประกอบด้วย 7 ดัชนีชี้วัด ได้แก่ 1) ความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ 2) ความต่อเนื่องของการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี 3) ความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม 4) ความสามารถในการสืบทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง 5) ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีที่สืบค้นได้ 6) ความผูกพันต่อท้องถิ่น 7) ความเข้มแข็งในการรักษาเอกลักษณ์

2. ศักยภาพทางกายภาพและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 3 ดัชนีชี้วัด ได้แก่ 1) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว 2) ความปลอดภัยด้านการท่องเที่ยว 3) ความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว

องค์ประกอบที่ 2 ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว

ศักยภาพในการรองรับด้านท่องเที่ยว หมายถึง องค์ประกอบต่างๆ ที่มีส่วนช่วยเสริมแหล่งวัฒนธรรมนั้นๆ ให้มีความสำคัญ มีความเหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยว ตัวอย่างเช่น แหล่งวัฒนธรรมอาจมีความดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวสูง แต่มีข้อจำกัดสูงในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานทำให้นักท่องเที่ยวไม่นิยมเข้าไปท่องเที่ยว ทำให้ศักยภาพในการจัดการด้านการท่องเที่ยวลดลงไปด้วย สำหรับศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา 2 ด้าน ได้แก่

1. ศักยภาพในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน

2. ศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากปัจจัยภายนอก

องค์ประกอบที่ 3 การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง ความสามารถในการควบคุม ดูแล การดำเนินงานการจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1) ด้านการจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ประกอบด้วย การจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว และการจัดการด้านการท่องเที่ยว

2) การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก โดยพิจารณาจากการดำเนินงานขององค์กรที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ในการสร้างเสริมจิตสำนึกและการเรียนรู้ในเรื่องคุณค่าของ

แหล่งวัฒนธรรมแก่นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ดูแลพื้นที่ ผู้ประกอบการ และชุมชนท้องถิ่นที่อยู่โดยรอบแหล่งท่องเที่ยว

3) การจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคม พิจารณาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการคิด การพิจารณาตัดสินใจ การดำเนินการและร่วมรับผิดชอบในการเรื่องต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชนหรือชุมชนนั้นๆ รวมทั้งการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์สู่ท้องถิ่น

เกณฑ์ประเมินด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มี 2 ด้าน ได้แก่

1. การจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย 3 ดัชนีชี้วัด ได้แก่ 1) การจัดการด้านการศึกษาสภาพและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว 2) การจัดการด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่ 3) การจัดการด้านการติดตามและการประเมินการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว

2. การจัดการด้านการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 5 ดัชนีชี้วัด ได้แก่ 1) การจัดการด้านการบริการและสาธารณูปโภคแก่นักท่องเที่ยว 2) การจัดการด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว 3) การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก 4) ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว 5) ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว

2.7.5 การประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งได้เป็น 3 องค์ประกอบ โดยการให้คะแนนจะให้ความสำคัญกับองค์ประกอบด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวมากที่สุด เนื่องจากเป็นสิ่งดึงดูดใจสำคัญสำหรับให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวชม ส่วนองค์ประกอบด้านการบริหารจัดการมีความสำคัญของคะแนนรองลงมา และองค์ประกอบด้านศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยวมีความสำคัญของคะแนนน้อยที่สุด รายละเอียดของค่าคะแนนเต็มในแต่ละองค์ประกอบ ได้แก่

ตารางที่ 2.1 ค่าคะแนนเต็มในแต่ละองค์ประกอบของการประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

องค์ประกอบ	คะแนนเต็ม
1. ศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว	50
2. ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว	10
3. การบริหารจัดการ	40
รวม	100

(สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว, 2549)

วิธีการให้คะแนน

ในการให้คะแนนจะมี 2 วิธีคือ

วิธีที่ 1 การให้คะแนนโดยพิจารณาว่าแหล่งท่องเที่ยว มีคุณสมบัติตรงกับดัชนีชี้วัดข้อใดมากที่สุดและจะให้ค่าคะแนนในข้อที่เห็นว่าแหล่งท่องเที่ยวควรได้ในข้อนั้นเพียงข้อเดียว ทั้งนี้จะมีค่าการให้คะแนนตั้งแต่ 0 คะแนน ถึง 5 คะแนน หรือ 1 คะแนน ถึง 5 คะแนน โดยให้ผู้ประเมินทำเครื่องหมาย ○ รอบหมายเลขที่ต้องการในช่องคะแนน (A)

ตัวอย่างการให้คะแนนแบบวิธีที่ 1

ตารางที่ 2.2 ตัวอย่างการให้คะแนนแบบวิธีที่ 1

1.1.1 ความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และองค์ความรู้	คะแนน
● มีเอกลักษณ์ระดับท้องถิ่น สามารถพบเห็นได้ทั่วไป	1
● มีเอกลักษณ์ระดับจังหวัด	2
● มีเอกลักษณ์ระดับภาค	③
● มีเอกลักษณ์ระดับชาติ	4
● มีเอกลักษณ์ระดับโลก สามารถพบเห็นได้เพียงแห่งเดียว	5
คะแนนที่ได้	3

(สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว, 2549)

ตัวอย่างการให้คะแนนในดัชนีชี้วัด หัวข้อ ความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ ประเมินได้ว่าแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้น มีคุณสมบัติตรงกับข้อ “มีเอกลักษณ์ระดับชาติ” ซึ่งมีค่าคะแนนเท่ากับ 3

วิธีที่ 2 การให้คะแนนโดยพิจารณาว่าแหล่งท่องเที่ยว นั้น มีคุณสมบัติตรงกับดัชนีชี้วัดข้อใดบ้าง โดยดัชนีชี้วัด 1 ข้อ จะมีค่าเท่ากับ 1 คะแนน หากไม่มีคุณสมบัติตรงกับดัชนีชี้วัดใดเลย จะมีค่าเท่ากับ 0 คะแนน หากมีคุณสมบัติตรงแต่ไม่ได้ดำเนินการหรือไม่มีประสิทธิภาพให้ 0.5 คะแนน หากมีคุณสมบัติครบทุกข้อ จะมีค่าเท่ากับ 5 คะแนน โดยให้ผู้ประเมินทำเครื่องหมาย ○ รอบหมายเลขที่ต้องการในช่องคะแนน

ตัวอย่างการให้คะแนนแบบวิธีที่ 2

ตารางที่ 2.3 ตัวอย่างการให้คะแนนแบบวิธีที่ 2

3.2.1 การจัดการด้านการบริการและสาธารณูปโภคแก่นักท่องเที่ยว (5 คะแนน)			
หากไม่มีคุณสมบัติตามที่ระบุ ให้ 0 คะแนน หากมีแต่ไม่ได้ดำเนินการหรือไม่มีประสิทธิภาพให้ 0.5 คะแนน และหากมีคุณสมบัติตรง ให้ 1 คะแนน			
ดัชนีชี้วัด	คะแนน		
● มีจำนวนบุคลากรด้านบริการเพียงพอต่อการให้บริการนักท่องเที่ยว	0	0.5	1
● มีระบบเตือนภัย และระบบรักษาความปลอดภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว	0	0.5	1
● มีการจัดการด้านสิ่งก่อสร้างและสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว และต้องมีความเหมาะสมกลมกลืนกับสภาพพื้นที่	0	0.5	1
● มีการจัดการด้านอาหารและโภชนาการที่พอเพียงและถูกสุขลักษณะ	0	0.5	1
● มีการจัดการด้านที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เช่น มีการออกแบบและใช้วัสดุก่อสร้างที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม ประหยัดพลังงาน และมีระบบกำจัดของเสียที่ได้มาตรฐาน	0	0.5	1
คะแนนที่ได้	3		

(สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว, 2549)

ตัวอย่างการให้คะแนนในดัชนีชี้วัด หัวข้อ การจัดการด้านการบริการและสาธารณูปโภคแก่นักท่องเที่ยว ประเมินได้ว่าแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้น มีคุณสมบัติตรง 1 ข้อ (ข้อ 3) โดยแต่ละข้อมีค่าเท่ากับ 1 คะแนน และมีคุณสมบัติตรงแต่ไม่ได้ดำเนินการหรือไม่มีประสิทธิภาพ 4 ข้อ (ข้อ 1, 2, 4 และ 5) โดยแต่ละข้อมีค่าเท่ากับ 0.5 คะแนน ฉะนั้น การประเมินในเกณฑ์นี้ได้ 3 คะแนน

การกำหนดระดับมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ในการกำหนดระดับมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว นั้น จะนำคะแนนที่ได้ไปเทียบระดับมาตรฐานที่กำหนดไว้ ซึ่งระดับมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้แสดงไว้ดังตารางที่ 2.4

ตารางที่ 2.4 ระดับมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ค่าคะแนน	ระดับมาตรฐาน	สัญลักษณ์
81 ขึ้นไป	ดีเยี่ยม	★★★★★
71 - 80	ดีมาก	★★★★
61 - 70	ดี	★★★
51 - 60	ปานกลาง	★★
50 หรือน้อยกว่า	ต่ำ	★

(สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว, 2549)

2.8 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ประหยัด ตะคอนรัมย์ (2544) ศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน : กรณีศึกษาตลาดริมน้ำคอนหวาย จังหวัดนครปฐม ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวคือ รสชาติอาหารและความเป็นเอกลักษณ์ของตลาดริมน้ำ ในด้านปัญหาที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ ปัญหาด้านการบริการการท่องเที่ยวและเกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเฉพาะแหล่งน้ำธรรมชาติ ในด้านปัญหาการบริหารและจัดการการท่องเที่ยวขององค์กรชุมชน ได้แก่ การขาดการบริหารจัดการที่ดี การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบไม่ชัดเจน ปัญหาการจัดเก็บผลประโยชน์ ปัญหาด้านงบประมาณ การขาดการประสานงานกับองค์กรอื่น ๆ และปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ข้อเสนอแนะในการจัดองค์กรในการแก้ปัญหา ได้เสนอรูปแบบการบริหารและจัดการการท่องเที่ยวชุมชนใหม่ โดยเสนอให้องค์กรบริหารส่วนตำบลบางกระทึก ร่วมกับคณะกรรมการที่ได้รับการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย เป็นองค์กรดำเนินงาน โดยการออกข้อบังคับและระเบียบที่ชัดเจน ใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ นอกจากนี้ยังได้เสนอแนะการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวข้างเคียง รวมทั้งการวางแผนการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงความสมดุลของสภาพแวดล้อมตามหลักการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

วิษุตา ให้เจริญ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนเกาะยาวน้อย จังหวัดพังงา ผลการศึกษาพบว่า

ชมรมชาวประมงพื้นบ้านตำบลเกาะขาวน้อยเป็นผู้ดำเนินการในการจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ โดยมีหลักการสำคัญเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตชุมชนอยู่ 4 ประการ คือ 1) ต้องถือว่าการท่องเที่ยวไม่ควรมุ่งหวังรายได้เป็นหลักแต่ควรเป็นกิจกรรมที่สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 2) ควรมีการคัดสรรนักท่องเที่ยวที่เคารพต่อธรรมชาติและวิถีชีวิตชุมชน 3) ควรทำให้การประกอบอาชีพ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการท่องเที่ยวเป็นเรื่องเดียวกัน และ 4) ควรมีการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างโปร่งใสและเป็นธรรม โดยมีกระบวนการดำเนินงาน 4 ประการ ได้แก่ 1) การวางแผนงาน 2) การจัดสายการทำงาน 3) การดำเนินงาน และ 4) การควบคุมการดำเนินงาน ซึ่งกระบวนการจัดการดังกล่าว สามารถกระตุ้นและสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยวและคนในชุมชนให้หันมาร่วมมือกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตชุมชนตามแนวทางของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของเกาะขาวน้อย มีลักษณะตรงกันข้ามกับการท่องเที่ยวแบบทั่วไปที่สนองความต้องการของนักท่องเที่ยวโดยไม่คำนึงถึงความเสื่อมโทรมของธรรมชาติซึ่งมีสาเหตุหลักจากการหวังผลทางรายได้เป็นสำคัญ แต่การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของเกาะขาวน้อยเป็นแนวทางที่สวนกระแส คือ การยึดเอาธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตชุมชนเป็นหลัก และได้ถือว่าการท่องเที่ยวเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ สร้างความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเป็นสำคัญ

พระ พิพัฒน์ โยชะพงศ์ (2547) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการแหล่งพักอาศัยแบบโฮมสเตย์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา หมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยบ้านโคกโก่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า (1) มีการจัดการองค์การแบบที่ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม ชุมชนให้ความร่วมมือ และพอใจในกระบวนการที่ทำอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน แต่มีจุดอ่อน คือ ไม่มีการแบ่งงานให้มีผู้รับผิดชอบด้านการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว และการให้คำปรึกษาของที่ปรึกษาไม่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง (2) การจัดการด้านกายภาพพบว่าหมู่บ้านโคกโก่งไม่มีเอกลักษณ์ทางด้านกายภาพที่ชัดเจนของสถาปัตยกรรมผู้ไทย จึงไม่ได้นำเสนอลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านเป็นจุดเด่นในการท่องเที่ยว มีการจัดการเพียงบำรุงรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบของบ้านพักโฮมสเตย์โดยเจ้าของบ้านเป็นผู้ดำเนินการ ส่วนใหญ่สามารถทำได้เรียบร้อย และนักท่องเที่ยวพอใจ (3) การ

ประชาสัมพันธที่ดำเนินการเองโดยชุมชนในปัจจุบันยังไม่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายหลัก ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวน้อย จึงต้องการการสนับสนุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เข้าถึงนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายได้ชัดเจน และเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว (4) ชุมชนมีความต้องการเงินทุนสำหรับบำรุงรักษาบ้านพักที่เป็นโฮมสเตย์ และแหล่งท่องเที่ยวในหมู่บ้าน จึงควรให้การสนับสนุนเงินกองทุนเพิ่มเติม สำหรับใช้จ่ายในการบำรุงรักษาบ้านพัก และแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าว จากเดิมที่มีการจัดสรรสำหรับกิจกรรมการต้อนรับนักท่องเที่ยวเท่านั้น (5) การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน เน้นการนำเสนอด้านวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และวิถีชีวิตของชาวผู้ไทยที่สัมพันธ์กับป่าและภูเขา และควรส่งเสริมให้จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตเช่น ในช่วงฤดูเกี่ยวข้าวให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วยเพื่อเพิ่มจุดเด่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน (6) ชัดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของชุมชนขึ้นอยู่กับจำนวนที่พักที่ชุมชนสามารถจัดให้นักท่องเที่ยวเข้าพักได้ แต่จะต้องคำนึงถึงความสามารถในการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ และมีการจัดการขยะและน้ำเสียในหมู่บ้านเพิ่มเติมเพื่อให้รองรับนักท่องเที่ยวได้ตามจำนวนที่พักที่มีอยู่ ข้อเสนอแนะอื่นๆ ที่ควรเร่งดำเนินการได้แก่ การจัดให้มีการรวมกลุ่มของแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียง และจัดกิจกรรมร่วมกันเพื่อเพิ่มศักยภาพในการดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในชุมชน

มินตรา ติรณปริชญ์ (2548) ได้ทำการศึกษาเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบริเวณเทศบาลตำบลอัมพวาและพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อ 1) ศึกษาทรัพยากรและการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนบริเวณเทศบาลตำบลอัมพวาและพื้นที่ใกล้เคียง 2) วิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ศึกษา 3) วิเคราะห์แนวโน้มและผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน 4) เสนอแนะกรอบการพัฒนาการท่องเที่ยวและแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ศึกษา ผลการศึกษาพบว่า บริเวณเทศบาลตำบลอัมพวาและพื้นที่ใกล้เคียง มีศักยภาพในการรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งยังมีกลุ่มคนท้องถิ่นร่วมมือกันจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชน อย่างไรก็ตามการพัฒนาการท่องเที่ยวดังกล่าวยังมีปัญหาของการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยว ความเสื่อมโทรมของพื้นที่ และความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้ให้บริการการท่องเที่ยว เนื่องจากขาดการจัดการและการประสานงาน ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบริเวณเทศบาลตำบลอัมพวาและ

พื้นที่ใกล้เคียงประกอบด้วย การฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียงและสร้างโครงการขยายการท่องเที่ยวเพื่อเป็นการกระจายนักท่องเที่ยวและผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวไปยังพื้นที่โดยรอบ ทั้งยังยึดการให้มีการประสานงานระหว่างกลุ่มผู้ประกอบการท้องถิ่นและหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

สายรุ้ง ดิน โลกสูง (2549) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีศึกษา หาดขบา ตำบลขบา อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่า หลักการจัดการท่องเที่ยวของชาวบ้านขบา มีโครงสร้างการบริหารที่ไม่ซับซ้อน โดยตั้งอยู่บนหลักของความโปร่งใสและยุติธรรมและเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การออกกฎ-กติกา รวมทั้งร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ส่วนการท่องเที่ยวโดยชุมชนในทัศนะของชุมชนนั้น ชาวบ้านได้ให้ความสำคัญในด้านการบริหารจัดการที่ต้องมีคณะกรรมการที่มาจาก การเลือกตั้งโดยชาวบ้านต้องสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและเป็นเจ้าของร่วมกันในแหล่งท่องเที่ยว

วิชานันท์ ผ่องศรี และ สมพงษ์ ธงไชย (2550) การสร้างสรรค์รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการพื้นที่ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี พบว่า ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวอยู่ในเกณฑ์ดีมาก การศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวพบว่า หมู่บ้านเวินบึก ได้รูปแบบการท่องเที่ยวทางธรรมชาติเป็นหลัก เพราะอยู่ใกล้เขตอุทยานแห่งชาติแก่งตะนะ และปากแม่น้ำมูลซึ่งไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขง บ้านตามุยได้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพราะมีการทำสวนเกษตรไม้ผลริมแม่น้ำโขง บ้านท่าลั้งได้รูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพราะเป็นหมู่บ้านของชนเผ่าขม บ้านชะจอมได้รูปแบบการท่องเที่ยวเกษตรผสมผสานในหลักการเกษตรทฤษฎีใหม่ บนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพราะมีการทำนาข้าว และการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ เพราะเป็นหมู่บ้านแห่งแรกที่มีการจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของอำเภอโขงเจียม

ชาติรี ชูจิตร (2551) ศึกษาเรื่อง โครงการศึกษาศักยภาพชุมชนเพื่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านแก่งเกาะใหญ่ ตำบลปางมะค่า อำเภอขามเฒ่าบุรี จังหวัดกำแพงเพชร ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนแก่งเกาะใหญ่มีรูปแบบการท่องเที่ยวเป็นแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เน้นการศึกษาทรัพยากรธรรมชาติ ป่าชุมชน และฐานการสื่อความหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน รวมทั้งชุมชนยังได้จัดตั้ง ชมรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนแก่งเกาะใหญ่ เพื่อบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยคนในชุมชน นอกจากนั้นยังเกิดการรวมกลุ่มกันของเยาวชนในพื้นที่เป็นชมรม

มักคุเทศก์น้อย ที่จะนำเที่ยวตามเส้นทางท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากงานวิจัย เกิดภาวะเบียดต่างๆ ในการดูแลป่า และสิ่งที่ค้นพบจากงานวิจัยคือ การท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถเป็นเครื่องมือในการชักชวนชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วม พร้อมทั้งสร้างสำนึกในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ของชุมชนให้ยังคงอุดมสมบูรณ์เพื่อลูกหลานในอนาคตต่อไป

คุณณี ชาวนา และคณะ (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่อง โครงการรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน ชุมชนบ้านผาแตก หมู่ที่ 10 ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวก่อนการพัฒนา ซึ่งสถานการณ์การท่องเที่ยวที่ผ่านมาได้เกิดปัญหาจากการจัดการ เนื่องจากการขาดความรู้และความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวที่ถูกต้อง ตลอดจนขาดทักษะในการจัดการและมีทัศนคติในเชิงลบต่อการท่องเที่ยวที่ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการ ผลกระทบที่เกิดขึ้น ชุมชนเป็นผู้ถูกกระทำ ทั้งจากนักท่องเที่ยวที่มองชุมชนเป็นของแปลก ขยะมูลฝอยที่นักท่องเที่ยวนำมาเข้ามา หรือจากหน่วยงานบางหน่วยงานที่เข้ามาเพื่อหวังผลงานเพียงน้อยนิดก็ตาม

Manyara & Jones (2007) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อพัฒนาธุรกิจใ้คนเฒ่า : การสำรวจศักยภาพของชุมชนเพื่อเป็นช่องทางในการลดความยากจน ผลการศึกษาจะเน้นแนวทางในการอนุรักษ์การพัฒนาธุรกิจโดยชุมชน กับหน่วยงานสนับสนุนใช้วิธีการเกี่ยวกับการลงทุนที่สำคัญและไม่เพียงพอ เนื่องจากทรัพยากรของต่างชาติควบคุมและมีเงินทุนในการสนับสนุนมากมาย การพัฒนาธุรกิจโดยชุมชน จึงจะช่วยทำให้ความกดดันทางเศรษฐกิจลดน้อยลงและเพิ่มความมั่นใจให้มากขึ้น

Egbuche, Zhang & Ukaga (2008) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน โดยทำการศึกษาในพื้นที่เมืองชินฮุย มณฑลกวางตุ้ง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน คณะผู้วิจัยได้ใช้การประเมินที่มุ่งเน้นการอภิปรายกลุ่มและประเมินผลการมีส่วนร่วมแบบวิธี Dillman Total Design Method (TDM) โดยการศึกษานี้จะสังเกตการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนและการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ราบลุ่มเมืองชินฮุย มณฑลกวางตุ้งจีน จากการศึกษาแสดงให้เห็นผลของกิจกรรมในเชิงพาณิชย์มีสูงและเกิดผลกระทบที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมบริเวณชายฝั่ง ปัจจัยกระทบอื่น ๆ รวมถึงกฎหมาย และการจัดการระบบนิเวศ การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หลักเกณฑ์แนวทางสากล และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนในพื้นที่ เมื่อพิจารณาถึง

การท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูง การสำรวจพื้นที่ซึ่งมีความจำเป็นในการติดต่อประสานงานกันในชุมชน ส่งเสริมให้การศึกษาแก่คนในชุมชน เพื่อเพิ่มมูลค่าและความสำคัญให้แก่ระบบนิเวศวิทยา และเศรษฐกิจของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำแห่งนี้

Hanagriff & Higgins (2009) ได้ศึกษาเรื่อง ความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มปัจจัยทางเศรษฐกิจต่อชุมชน กรณีศึกษาการประยุกต์ใช้ กิจกรรม วัน Buccaneer ปี 2009 ใน Corpus Christi รัฐเท็กซัส ผลการศึกษาครั้งนี้พบว่า ส่วนใหญ่ของผู้มีรายได้ครัวเรือน ตั้งแต่ 2,000 ดอลลาร์ ถึง 7,000 ดอลลาร์ การเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยว จะเป็นผู้นำนักท่องเที่ยวกลุ่มเดิม เช่น ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับปลุสสัตว์ อาจมีการเข้าร่วมเทศกาลเฉลิมฉลองลานบาร์บีคิว และแสดงแสงสี จึงทำให้การวัดผลกระทบทางเศรษฐกิจมีความท้าทาย อย่างไรก็ตามผลกระทบทางเศรษฐกิจทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ Buc Days มีประมาณถึง 4,900,000 ดอลลาร์ คิดเป็นเกือบ 50 ดอลลาร์ ต่อครัวเรือน ใน Corpus Christi

Cascante, Brennan และ Luloff (2010) ได้ศึกษาเรื่องชุมชนและการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยศึกษาชุมชนใน La Fortuna, Costa Rica ซึ่งได้ศึกษาจากแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชน โดยใช้การสัมภาษณ์บุคคลและการวิจัยเชิงสำรวจแบบมีส่วนร่วมในการหาข้อมูล การศึกษาพบว่า เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมจะมีความยั่งยืนได้ เนื่องจากชุมชน โครงสร้าง ความสัมพันธ์ท้องถิ่นจะเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของชุมชน ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งทั้งภายในและภายนอก คือการเปิดรับทัศนคติ การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว การแบ่งผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

Khadka & Nepal (2010) ได้ทำการศึกษาเรื่องการตอบสนองของคนในท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เขตพื้นที่อนุรักษ์ อันนาพอนา ประเทศเนปาล ผลการศึกษาพบว่าความแตกต่างที่สำคัญระหว่างสองกลุ่มในแง่ของการมีส่วนร่วมในชุมชน อุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมและการรับรู้ผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วม เนื่องจากมีความแตกต่างเชิงพื้นที่ ความแตกต่างทางประชากร และความแตกต่างทางด้านทัศนคติ สองกลุ่มหมู่บ้านมีความต้องการค่านิยมและปัจจัยแรงจูงใจในการที่ไม่สามารถระบุและปฏิบัติได้ชัดเจน การวิจัยระบุว่าต้องใช้หน่วยงานอนุรักษ์ที่จะสร้างสรรค์ในการกำหนดกลยุทธ์และโครงการที่เหมาะสมกับกลุ่มสังคมเฉพาะ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์

Sifuna (2010) ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน: ความเหมาะสมและประสิทธิผล โดยทำการศึกษาในบอตสวานาซึ่งเป็นหนึ่งในประเทศที่มีสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ที่สุดในแอฟริกา และทำให้ได้รับรายได้นับพันล้านจากนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเพื่อดูสัตว์ป่า รัฐบาลมีความมุ่งมั่นในการอนุรักษ์สัตว์ป่า โดยการกำหนดพื้นที่สำหรับสัตว์ป่าสงวน เช่นเดียวกับการกำหนดนโยบาย กฎหมาย และหน่วยงานเพื่อจัดการเกี่ยวกับการอนุรักษ์สัตว์ป่า บอตสวานาได้ความร่วมมือจากชุมชนในการจัดการสัตว์ป่า เพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เน้นบทบาทของชุมชนท้องถิ่น บทบาทหน้าที่ของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สัตว์ป่าต้องรับผิดชอบในแต่ละชุมชนหรืออาจร่วมมือกันกับหน่วยงานภาคเอกชน เพื่อทำประโยชน์ให้แก่ชุมชน แม้ว่ากฎหมายของประเทศจะออกมานาน แต่รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนของภาครัฐและหน่วยงานภายนอกจะยังคงใช้ในรูปแบบและหลักการในการปฏิบัติงาน

Slocum (2010) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา Tanzania ผลการวิจัยพบว่า การเพิ่มขึ้นของการท่องเที่ยวทำให้ช่วยลดปัญหาความยากจน ซึ่งชุมชนท้องถิ่นยังไม่ได้โอกาสในการเข้ามาสู่ตลาดการท่องเที่ยวที่จะเพิ่มรายได้ให้แก่คนในชุมชน ยิ่งไปกว่านั้น ข้อจำกัดทางด้านกายภาพ การเงิน และคนในท้องถิ่นซึ่งเป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวยังเป็นปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ในความแตกต่างของสังคมและธรรมชาติพบได้น้อยเพราะชาวทานซาเนีย เชื่อว่า การตัดสินใจของชุมชนในการพยายามมีส่วนร่วมและอนุรักษ์ จะช่วยให้ประเทศได้รับการพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

งานวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ฉัตรชัย มังกร, อโนชา โกยกุล, อภินพ ลิ้มกุล, & นฤชัย ชำนาญ (2546) ศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลกะปง อำเภอกะปง จังหวัดพังงา ซึ่งต้องการเห็นภาพที่แท้จริงของศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ให้ได้เข้าใจถึงสภาพที่เป็นอยู่จริงตลอดจนจุดดีจุดด้อยในการสร้างความร่วมมือของชุมชน โดยการศึกษาจากข้อมูลที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการศึกษาข้อมูลให้งานวิจัยเกิดขึ้นมาจากความต้องการเรียนรู้ของชุมชนเอง เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนต่อไป ซึ่งผลการศึกษาพบว่า กระบวนการทำงานหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการทำงานของชุมชน การสร้างความรู้ในศักยภาพของชุมชนกะปง รวมไปถึงแหล่งท่องเที่ยว การเก็บรวบรวมข้อมูล สํารวจพื้นที่ การศึกษาดูงาน และจัดเวทีประชุมแลกเปลี่ยน นับว่าเป็นการสร้างสถานการณ์ให้ชาวบ้านได้เข้ามา

มีส่วนร่วม มีจิตสำนึกสู่แนวทางการเป็นไปได้ในการจัดการท่องเที่ยวและกลไกการจัดการของชุมชน ชาวบ้านหลายคนเริ่มเห็นความสำคัญของการทำงานร่วมกันและความเป็นไปได้ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นอกจากนั้นยังเป็นการดึงเอาศักยภาพที่ชาวบ้านมีอยู่ออกมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงความเป็มาและสภาพของชุมชนได้อย่างแท้จริง

วัฒนา บรรเทงสุข (2546) ศึกษาเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของประชาชน ในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการใช้สมุนไพรในชุมชนบ้านชากดัดเต่า จังหวัดระยอง ผลการวิจัยพบว่า จุดอ่อนของชุมชนคือ ผู้นำในชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และปฏิบัติงานเอื้อต่อการพัฒนาชุมชนได้น้อย ประชาชนขาดแรงจูงใจในการพัฒนางานภูมิปัญญาและไม่มีรูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนมาค้าเนิงานหารายได้ แต่จุดแข็งของชุมชนคือ ชุมชนมีทรัพยากรที่เป็นสมุนไพรหลายชนิด มีเอกลักษณ์อาหารจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ครัวภูมิปัญญามีหลายกลุ่ม มีพื้นที่และแหล่งน้ำที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตร สำหรับการวิจัยครั้งนี้ชุมชนได้เสนอให้นำทุนในชุมชนที่ประกอบด้วยครัวภูมิปัญญา ผลผลิตที่เป็นเอกลักษณ์ด้านอาหารสมุนไพรมาพัฒนา โดยนำสมุนไพรกะทิมาทำอาหารเพื่อเป็นตัวแทนในการสร้างปรากฏการณ์ จนได้รูปแบบเบื้องต้นของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้สมุนไพร ในชุมชนบ้านชากดัดเต่า จังหวัดระยอง

เกศรา ใจจันทร์ และคณะ (2550) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วมของ 4 ชุมชน ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ระยะที่ 1 ซึ่งมีขอบเขตด้านเนื้อหาในเรื่องการศึกษาศักยภาพของชุมชน ทั้งในด้านของคนในชุมชน และศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ และเน้นไปในส่วนการพัฒนาเพื่อเตรียมความพร้อมก่อนการเข้าสู่ส่วนการบริหารจัดการและรูปแบบการจัดการท่องเที่ยว ในด้านของขอบเขตด้านประชากร เป็นกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ 4 หมู่บ้าน คือ บ้านป่าไผ่ บ้านเวียงแหง บ้านห้วยหก และบ้านปางควาย ซึ่งผลการศึกษา พบว่า ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเวียงแหง และข้อมูลด้านศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชนที่สามารถจะพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่าเวียงแหงเดิมเป็นตำบลขึ้นอยู่กับอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ สภาพเป็นเมืองชายแดนประเทศพม่าหรือเมียนมาร์ในปัจจุบัน มีสภาพเป็นเมือง ลักษณะพื้นที่เป็นที่รียาวจากทิศเหนือลงทิศใต้ มีภูเขาสูงล้อมรอบ ภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงอยู่บนเทือกเขาสูงชัน และมีพื้นที่ราบลุ่มแคบๆ ระหว่าง

ภูเขา มีแม่น้ำแดงไหลผ่านตลอดทั้งปี สภาพพื้นที่ป่าสงวนส่วนใหญ่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ภาพรวมของศักยภาพด้านการท่องเที่ยว พบว่า มีโบราณสถาน/แหล่งโบราณคดีเป็น วัดสร้าง 44 แห่ง บ่อน้ำช้ำง พระบรมธาตุแสนไห คูเมืองเก่าบ้านเวียงแหง ด้านโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุพระสิ่งหนึ่ง พระแสนเส้ กะโล่ก ขวานหิน พระมาลา จีเจ้(ระฆังวงเดือน หรือกำสตาล) หม้อโบราณ ด้านศิลปะการแสดง เช่น รำโต ด้านศิลปวัฒนธรรม เช่น ปอยส่าลอง และตอนที่ 2 การเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ของทีมวิจัย ด้านผู้วิจัยจากภายนอกได้เรียนรู้ในการบริหารจัดการเวลาและการทำงานร่วมกับชุมชน สืบเนื่องจากกระยะทางในการเข้าถึงพื้นที่วิจัย นับว่าเป็นปัญหาสำคัญในการดำเนินการวิจัยแบบ PAR มากพอสมควร ความต่อเนื่องและการใช้เงื่อนไขของใจชุมชนของทีมงานภายนอกจึงทำได้ไม่เต็มประสิทธิภาพเท่าที่ควร

อารีย์ นัยพินิจ และจิวรชญา มณีเนตร (2551) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว หมู่บ้านบุไทรโฮมสเตย์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวหมู่บ้านบุไทรโฮมสเตย์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดอยู่ระดับมากที่สุด ชุมชนมีส่วนร่วมในการร่วมลงมติหรือลงความคิดเห็นที่จะช่วยกันในการจัดการการท่องเที่ยวทุกครั้งที่มีการประชุมในหมู่บ้าน และการเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนและการรับผลประโยชน์ตอบแทน ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมในการวางแผนโดยรวมอยู่ในระดับมาก ชุมชนมีการได้ประชุมการวางแผนจัดสถานที่บริเวณหมู่บ้านเพื่อการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยรวมอยู่ระดับมาก มีการเข้าร่วมตัดสินใจในกิจกรรมรณรงค์รักษาความสะอาด ความสวยงาม และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลโดยรวมอยู่ในระดับมาก และการได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการท่องเที่ยวโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะการได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการท่องเที่ยวภายนอกชุมชนจากสื่อต่างๆ ทักษะคิดของชุมชนที่มีต่อการท่องเที่ยว โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ระดับมากที่สุดคือ อบต. ควรรับฟังข้อเสนอแนะของประชาชนเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่น เนื่องจากองค์การบริหารปกครองส่วนท้องถิ่น ยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชนเท่าที่ควร นอกจากนี้ประชาชนในท้องถิ่นยังมีความเห็นว่า ทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติที่

นำมาจัดการเป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงมีสิทธิและหน้าที่ในการดูแลจัดการการท่องเที่ยว และไม่ควรปล่อยให้องค์การบริหารส่วนตำบลบริหารจัดการแต่เพียงฝ่ายเดียว

งานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

Blackwell & Colmenar (2000) ศึกษาเรื่อง การสร้างชุมชน: จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อ นโยบายสาธารณะ ผู้วิจัยอธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดจากชุมชนมีความแตกต่างของชีวิตชุมชนในละแวกใกล้เคียง และผลการศึกษาพบว่าชุมชนสร้างความเข้มแข็งแบบองค์รวม การมีส่วนร่วม และการแก้ปัญหาความยากจน รวมถึงการดึงดูดให้สถาบันต่างๆ มีส่วนร่วมในการทำงานกับคนในชุมชน